

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií

Důchodová reforma v ČR

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr.Mgr. Zdeňka Vaňková

Vypracovala:
Dana Pundová

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Důchodová reforma v ČR“ zpracovala samostatně a použila jen zdroje uvedené v seznamu literatury.

Praha 23.04.2009

.....
Dana Pundová

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Mgr. Zdeňce Vaňkové za metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Dále bych chtěla poděkovat svému manželovi za morální podporu a za jeho trpělivost.

Obsah

Teoretická část

Úvod

1.	Příprava na důchod	1
1.1	Podání žádosti o důchod a jeho výplata	2
1.2	Doklady potřebné při uplatňování žádosti o důchod	4
2.	Česká právní úprava	9
2.1	Důchodový systém v zahraničí a jeho úprava	10
3.	Důchodové pojištění	12
3.1	Obsah důchodového pojištění	16
3.2	Druhy důchodových dávek	17
4.	Penzijní připojištění	34
4.1	Sociální pojištění z historického hlediska ve světě i u nás	35
4.2	Evropská unie v systému sociálního zabezpečení	38
4.3	Sociální stát „welfare state“	41
5.	Důchodová reforma	50
5.1	Současné návrhy důchodové reformy	54
5.2	Důchodci očima statistiky	56

Empirická část

6.	Praktická část	57
6.1.	Vyhodnocení dotazníku	58
	Závěr	64
	Resumé	66
	Anotace	67
	Seznam literatury	69
	Přílohy	

Úvod

Ve své bakalářské práci jsem se rozhodla věnovat tématu důchodové reformy v České republice. Toto ožehavé, dlouho připravované a velmi očekávané téma jsem si vybrala záměrně a to z několika důvodů.

Jeden z důvodů je ten, že jsem v současné době zaměstnankyní České správy sociálního zabezpečení, kde pracuji již 10 let a zabývám se právě výpočty důchodů, jak z České republiky, tak i ze zahraničí.

K mému rozhodnutí, zvolit si toto téma, přispěl i fakt, že patřím do generace, které se důchodová reforma bude týkat hned v první etapě, a mám z toho samozřejmě smíšené pocity. Člověk nemůže dopředu odhadnout, jak se bude nadále v tomto státě vyvíjet otázka sociálního zabezpečení a s tím spojená výplata důchodových dávek. Proto se budu snažit tuto bakalářskou práci pojmout právě z pohledu současných čtyřicátníků, kterých se důchodová reforma dotkne jako prvních.

Má bakalářská práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části jsem se zaměřila na výklad zákona č.155/1995 Sb. v platném znění a vysvětlení odborných pojmů, které souvisí s výpočtem všech druhů důchodů.

Dále jsem se v teoretické části snažila zabývat vznikem a historií sociálního státu z pohledu sociálního zabezpečení, a v neposlední řadě také připravované důchodové reformě.

V praktické části se pokusím zhodnotit výsledky mého sociologického průzkumu, zaměřeného regionálně na středočeský kraj. Ke sběru dat jsem si zvolila kvantitativní metodologii formou dotazníku s patnácti otázkami týkajícími se důchodového pojištění. Zaměřím se na výklad a vysvětlení všech položených otázek v dotazníku. K lepší vizualizaci a procentuelní úspěšnosti jsem zpracovala i několik grafů.

Cílem mé bakalářské práce je zjistit, zda občané považují reformní kroky za užitečné, zda se s nimi ztotožňují a jak hodnotí důchodový systém v České republice. Zároveň bych se chtěla pokusit nastínit, na základě mých konkrétních zkušeností, generační vizi „čtyřicátníků“ na důchodové pojištění.

Domnívám se, že dnešní senioři si neuvědomují, že jejich důchodové dávky jsou vypláceny na úkor dnešní střední a mladší generace, a že mnozí poživatelé důchodu si

neplatili ani penzijní připojištění, protože to z jejich pohledu nebylo nutné a nevěřili této „*vymoženosti moderní doby*“.

Dle mého názoru dnešní mladá generace nemyslí na to, co bude v budoucnosti, nemají zájem si platit důchodové připojištění. Chtějí žít naplno a „*nevyhazovat zbytečně peníze za něco, co je v nedohlednu*“. Dobrovolně se na stáří zajišťují jen ti nejzodpovědnější. Ale nikdo neví, jak se situace v sociální politice a převážně v sociálních službách bude vyvíjet.

Je tedy možné si položit otázku, zda by v tomto ohledu neměli zasáhnout zákonodárci a nařídit zákonem povinné penzijní připojištění.

V praktické části mé bakalářské práce chci získat odpovědi na tuto hypotézu.

1. Příprava na důchod

Odchod do starobního důchodu, tzv. penze, je pro každého člověka důležitým životním mezníkem. Je proto třeba se na něj pořádně připravit. Jedním ze zlomových okamžiků je ztráta příjmů z výdělečné činnosti a pobírání důchodu.

Někteří občané nesou velmi těžce to, že už se nebudou podílet na pracovním procesu. Nechtějí se smířit s tím, že by mohli patřit obrazně řečeno „do starého železa“, jsou si jisti, že mohou podávat stejné pracovní výkony, jako jejich mladší kolegové, a rádi by dále pracovali, ale nedostali již tu možnost.

Jiní jsou zase naopak šťastni, že nastal ten čas zaslouženého odpočinku a těší se, jak si budou užívat ty spousty volného času, plánují si, kam podniknou výlet a koho navštíví.

Vnímání života v důchodovém věku závisí také na pohlaví. Ženy jsou na důchodový věk lépe psychicky připraveny, prožívají ho aktivněji, čelí však zároveň větším finančním těžkostem. Vyplývá to z celosvětového průzkumu AXA Retirement Scope 2008. Čeští muži trpí pocitem nudy více než ženy. To si myslí 49% důchodců a 54% pracujících. Že nuda po odchodu ze zaměstnání ohrožuje spíše ženy, se domnívá jen 9% penzistů a 17% ekonomicky aktivních lidí. Zajímavé je, že samotní muži svou „důchodovou nudu“ nevnímají zdaleka tak vyhraněně jako ženy. Na rozdíl od 63% důchodkyň totiž jen 32% českých důchodců – mužů uvedlo, že jde o typicky mužský problém.¹

Starobní důchod je jedním ze šesti druhů důchodů českého důchodového systému. Kromě něj existují ještě plné invalidní a částečné invalidní důchody, sirotčí, vdovské a vdovecké důchody.

Lidé, kterých se tyto dávky týkají, se mnohdy dostávají do závažných až stresujících životních situací. V případě pozůstalostních důchodů musí jedinec čelit hlubokému zármutku ze ztráty svého nejbližšího, a zároveň řešit existenční problémy. Vdovy, a obzvláště mladé vdovy, které zaopatřují sirotky, to nemají jednoduché. Stává se, že když mají manželé společný bankovní účet a jeden z manželů náhle zemře, je tento účet pozastaven, dokud neproběhne dědické řízení.

¹ Národní pojištění odborný měsíčník ČSSZ, 2008, 10, s.2

Řízení o pozůstalostní dávku také vyžaduje určitou dobu trvání a vdova se pak dostává do finanční tísně. Nejenom, že musí zařizovat pozůstalostní záležitosti a vyrovnat se ztrátou manžela, ale také absolvovat proces uplatnění žádosti o vdovský důchod. Tuto nelehkou situaci může ještě zkomplikovat například fakt, že žadatelka nebude mít všechny potřebné doklady k dispozici. Řízení se tak prodlužuje o dobu šetření, a pokud nejsou splněny podmínky pro nárok na vdovský důchod, nevznikne žadatelce ani nárok na jednorázovou zálohu na důchod.

Nelehkou situaci musí řešit i mnozí naši invalidní spoluobčané. Život si s jejich osudy kolikrát krutě pohrává. Nemoc nebo úraz jim znemožní vykonávat výdělečnou činnost a jejich jediným finančním zabezpečením se stává sociální dávka. Některým jejich zdravotní stav neumožní ani si o tyto dávky osobně požádat a jsou odkázáni na pomoc druhých.

Mnozí z potencionálních žadatelů o důchod nevědí, jak uplatnit svůj důchodový nárok, kam se obrátit a co je zapotřebí předložit za doklady.

1.1 Podání žádosti o důchod a jeho výplata

Pro nárok na výplatu příslušné dávky důchodového pojištění je nutno podat žádost. Zákon č.155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění, ve svém ustanovení § 54 stanoví, že nárok na důchod vzniká dnem splnění podmínek stanovených tímto zákonem. Všechny žádosti o důchod, s výjimkou žádostí o důchod v působnosti příslušného orgánu Ministerstva vnitra, Ministerstva obrany nebo Ministerstva spravedlnosti, sepisují jednotlivé Okresní správy sociálního zabezpečení, Pražské správy sociálního zabezpečení, nebo Městské správy sociálního zabezpečení příslušné podle místa trvalého pobytu žadatele.

Žádost o starobní důchod je možné sepsat nejdříve tři měsíce před požadovaným datem přiznání důchodu. Později je to možné kdykoliv. Zpětně lze důchod vyplatit maximálně za tři roky. To však pouze v případě, že už před uvedenými třemi lety vznikl nárok na výplatu důchodu.

Žádost o důchod může kromě oprávněného občana podat i jeho zmocněnec, a to na základě plné moci předložené v písemné formě. Z jejího textu musí být zřejmé, že byla udělena k podání žádosti o důchod.

Protože zmocněnec musí za žadatele uvést a podepsat některá zásadní prohlášení a sdělení (např. o výchově nezletilých dětí, o pobírání dávek nemocenského pojištění, o dobách odpracovaných od ukončení povinné školní docházky, o náhradních dobách pojištění apod.), které nemusí detailně znát, je vhodné, aby se žadatelé o důchod nechali při sepisování žádosti zastupovat pouze výjimečně. Otázka, zda zmocněnec může za zmocnitele všechny tyto rozhodné skutečnosti do žádosti uvést a především učinit i uvedená zásadní prohlášení, je značně problematická. Vzniká totiž pochybnost, zda o nich může mít dokonalé povědomí. Právní předpisy však nezakazují učinit za zmocnitele prohlášení na základě plné moci. Proto lze dovodit, že takto jednat může. Nebudou-li se tato prohlášení zakládat na pravdě, ať už z důvodu nevědomosti zmocněnce nebo úmyslného zatajení podstatných skutečností, ponese za možné nepřesnosti odpovědnostní důsledky zmocnitel, tedy žadatel o dávku, neboť právní úkony učiněné v zastoupení jsou vždy realizovány na účet zastoupeného. K zamezení případným problémům se doporučuje zmocněnce vždy upozornit, aby pokud si není jist pravdivostí těchto prohlášení ve vztahu k osobě žadatele, se na tyto relevantní skutečnosti žadatele nejdříve řádně dotázal a posléze sepsání žádosti dokončil.

Ustanovení § 82 odst. 6 zákona č.582/1991 Sb. uvádí, že v případech, kdy žadatel nemůže žádost sepsat vzhledem k závažnosti svého zdravotního stavu, může za něj žádost sepsat jeho rodinný příslušník (bez toho, aby byla předložena plná moc). K tomu je však nutno předložit souhlas oprávněného s podáním žádosti o dávku a dále potvrzení lékaře, že mu zdravotní stav pro svou závažnost neumožňuje žádost o dávku sepsat.²

Při podání žádosti o dávku důchodového pojištění si občan zvolí způsob výplaty důchodu, a to buď bezhotovostní na účet u bankovního ústavu, a nebo v hotovosti prostřednictvím České pošty. Kdykoli později je možné požádat o změnu způsobu výplaty. Důchod se vyplácí osobě oprávněné nebo jejímu zákonnému zástupci či tzv. zvláštnímu příjemci. V souladu s platnou právní úpravou se důchody vyplácejí dopředu v pravidelných měsíčních lhůtách určených plátcem dávky.

² Národní pojištění odborný měsíčník ČSSZ,2006,7, s.12-13

1.2 Doklady potřebné při uplatnění žádosti o důchod

Při podání žádosti o důchod je třeba předložit originály následujících dokladů, popřípadě jejich úředně ověřené fotokopie:

- občanský průkaz, cizinci se musí prokázat pasem, případně dokladem o povolení k pobytu.
- doklad o studiu či vyučení, což se týká i nedokončeného studia. Do pojištěných dob, které se započítávají do důchodu, totiž patří i doba studia. Doba studia před 1. lednem 1996 do dosažení 18 let věku se započítává plně. Po 18. roce se studium započítává maximálně po dobu 6 let – pro podmínku potřebné doby pojištění plně, pro vyšší procentní výměry pouze v rozsahu 80%.
- při sepisování žádosti uvádí občan údaje o dobách pojištění od ukončení povinné školní docházky do současné doby. Pokud je mu z předstihového řízení, vyvolaného v minulosti v období do 31.12.2005 zaměstnavatelem, nebo z informativního osobního listu důchodového pojištění, který si sám vyžádal známo, že některá období jeho výdělečné činnosti v evidenci ČSSZ chybí, předkládá náhradní doklady prokazující tuto chybějící dobu (potvrzení zaměstnavatele, pracovní smlouvy, čestné prohlášení nejméně dvou svědků a žadatele o důchod, atp.), případně alespoň uvádí přesnou adresu svých tehdejších zaměstnavatelů s tím, že došetření následně provede sám orgán sociálního zabezpečení. Doklady, prokazující doby zaměstnání, případně doby vedení v evidenci uchazečů o zaměstnání, jestliže nejsou uvedeny v informativním osobním listu důchodového pojištění, a má-li je žadatel k dispozici, doloží také. Nemá-li žadatel informativní výpis k dispozici, uvádí do žádosti pouze údaje o dobách zaměstnání (pojištění) od ukončení studia do současné doby.
- muži předkládají doklady o výkonu vojenské služby a civilní služby. Případně předkládají rozhodnutí Okresní správy sociálního zabezpečení o době a rozsahu péče o dítě do 4 let věku, bylo-li jim v období péče trvající do 30. června 2007 vydáno.³

³ Příručka budoucího důchodce, ČSSZ Praha: 2008, s.13

- ženy předkládají doklady prokazující výchovu dětí pro snížení věkové hranice nebo pro zhodnocení doby péče o dítě (rodné listy i osvojených dětí, které převzaly do péče nahrazující péči rodičů, jde-li o osvojené dítě, je třeba předložit doklad o datu osvojení, jde-li o dítě, které žena převzala do péče nahrazující péči rodičů, při níž dítě na ni bylo převážně odkázáno výživou, kterou mu ze závažných důvodů nemohli zajistit jeho rodiče, je nutné toto prokázat věrohodným dokladem, například potvrzením orgánu péče o rodinu a dítě příslušného okresního úřadu). Jde-li o dítě manžela, které mu bylo svěřeno do výchovy rozhodnutím soudu, nebo zemřel-li druhý rodič dítěte, je nutné předložit toto rozhodnutí soudu nebo úmrtní list matky, a oddací list o uzavření sňatku mezi žadatelkou a otcem dítěte.
- muži i ženy pečující po 30. červnu 2007 o děti do 4 let věku prokazují tuto dobu péče formou čestného prohlášení, které je třeba ve smyslu ust. § 85 odst. 4 zákona č. 582/1991 Sb., ve znění zákona č. 152/2007 Sb., učinit na Okresní, Pražské nebo Městské správě sociálního zabezpečení při sepisování žádosti o důchod a to na předepsaném tiskopisu. Péče je přitom započtena tomu z rodičů, který zajišťoval péči většího rozsahu.
- potvrzení zaměstnavatele o vyplácených náhradách za ztrátu na výdělků po skončení pracovní neschopnosti náležející za pracovní úraz (nemoc z povolání), přichází-li v úvahu.
- potvrzení zaměstnavatele o zvláštním příspěvku horníkům, vypláceném před rokem 1996, přichází-li v úvahu.
- v případě, že občan požaduje výplatu důchodu poukazovat na účet peněžního ústavu, je nutno k žádosti přiložit vyplněný a bankou potvrzený tiskopis „*Žádost o zařízení výplaty důchodu poukazem na účet*“ (na vlastní účet nebo účet manžela/ky).
- vykonával-li občan zaměstnání v cizině, předkládá o tomto svém zaměstnání doklady, které vlastní, a zároveň v žádosti uvádí název a adresu cizozemského nositele pojištění a cizozemského číslo pojištění.

K žádosti je rovněž nutno předložit evidenční list důchodového pojištění z posledního zaměstnání. Tento evidenční list předkládá zaměstnavatel na vyžádání Okresní, Pražské nebo Městské správy sociálního zabezpečení.⁴

⁴ Příručka budoucího důchodce, ČSSZ PRAHA: 2008, s.14

Pro urychlení řízení ve věci podané žádosti se doporučuje, aby si žadatelé před uplatněním žádosti zkontrolovali, zda mají všechny potřebné doklady a údaje k dispozici.

Dodatečné šetření chybějící doby pojištění ze strany České správy sociálního zabezpečení, zbytečně prodlužuje řízení. Občané mohou sami písemně požádat Českou správu sociálního zabezpečení o zaslání informativního osobního listu důchodového pojištění. Obsahuje přehled dob pojištění, uložených v evidenci ČSSZ, od roku 1986 také přehled vyměřovacích základů a vyloučených dob. Česká správa sociálního zabezpečení ho žadateli zašle do 90 dnů ode dne doručení jeho žádosti.

Žádost musí obsahovat rodné číslo žadatele, příjmení, jméno, rodné příjmení a adresu, na kterou bude informativní osobní list zaslán. Lze ji podat písemně nebo v elektronické podobě podepsané zaručeným elektronickým podpisem.

Občané mají také možnost zpětně doplatit pojistné tzv. dobrovolné důchodové pojištění. Institut dobrovolného pojištění byl zaveden do systému důchodového pojištění od 1. ledna 1996. Jeho účelem je umožnit občanům starším 18 let zajistit si účast na důchodovém pojištění v situacích, kdy nepodléhají účasti na tomto pojištění povinně, například nejsou výdělečně činní, nepečují o dítě od čtyř let věku ani o osobu závislou na péči jiné osoby.

S ohledem na skutečnost, že systém důchodového pojištění v České republice je založen na principu průběžného financování, mělo by být také pojistné na dobrovolné důchodové pojištění primárně odváděno v době, ve které reálně existují důvody pro trvání dobrovolné účasti pojištění. V určitých životních situacích to však s ohledem na sociální aspekt na pojištěncích vyžadovat nelze. Proto je umožněno zaplatit si pojistné na dobrovolné důchodové pojištění zpětně, a to i se značným časovým odstupem.

Zákon o důchodovém pojištění rozlišuje následující důvody účasti osoby na dobrovolném důchodovém pojištění⁵ :

1. Vedení v evidenci úřadu práce jako uchazeče o zaměstnání, pokud po dobu této evidence nenáleží podpora v nezaměstnanosti nebo podpora při rekvalifikaci. Podat přihlášku k účasti na pojištění a stejně tak doplatit pojistné je možné i zpětně. Pojistné však musí být uhrazeno nejpozději v den podání žádosti o důchod.

⁵ Z.č.155/1995 Sb.,v platném znění, ustanovení §6

2. Soustavná příprava na budoucí povolání studiem na střední nebo vysoké škole v České republice, s výjimkou doby prvních šesti let tohoto studia po dosažení 18 let (§5 odst.1 písm. m.).⁶ Také zde platí, že přihlášku k účasti na pojištění lze podat a pojistné doplatit zpětně, nejpozději však do podání žádosti o přiznání důchodu, pro jehož nárok a výši mají být tyto doby započteny.
3. Výdělečná činnost v cizině po 31. prosinci 1995. Za dobu přede dnem podání přihlášky je účast na pojištění možná nejvýše v rozsahu dvou let bezprostředně před tímto dnem. Také placení pojistného je zpětně časově omezeno. Nelze je zaplatit po uplynutí dvou kalendářních roků následujících po roce, do něhož spadá kalendářní měsíc, za který se toto pojistné platí. Opět pojistné je nutno uhradit nejpozději přede dnem podání žádosti o důchod.
4. Výkon dlouhodobé dobrovolnické služby na základě smlouvy uzavřené s vysílající organizací podle zvláštního právního předpisu.
5. Jiné důvody (bez udání důvodu). Účast na pojištění bez udání některého z důvodů uvedených výše je však možná v rozsahu nejvýše deseti let. Za dobu přede dnem podání přihlášky je přitom účast na pojištění možná nejvýše v rozsahu jednoho roku bezprostředně před tímto dne. Pojistné nelze zaplatit po uplynutí jednoho roku od posledního dne kalendářního měsíce, za který se pojistné platí, a rovněž jako v ostatních případech dobrovolného důchodového pojištění ani po podání žádosti o důchod.

Občané mají často snahu odkládat řešení svých důchodových nároků až na období odchodu do důchodu. Neuvědomují si však, že ne vždy lze podat přihlášku a doplatit pojistné zpětně a že to již vůbec není možné po podání žádosti o důchod, respektive po vydání rozhodnutí o přiznání dávky nebo dokonce po zamítnutí žádosti o tuto dávku. Navíc jim v období bezprostředně předcházejícím odchodu do důchodu, zejména při přechodu z dlouhodobé pracovní neschopnosti do plného či částečného invalidního důchodu, mnohdy ani sociální situace neumožňuje pojistné, s ohledem na jeho výši, uhradit. V současné době činí pojistné nejméně 2 800,- Kč za kalendářní měsíc, a to i v případě, že pojistné je placeno zpětně.

Problémy se zpětným doplácením pojistného na dobrovolném důchodovém pojištění se nejčastěji vyskytují v souvislosti s řízením o plný nebo částečný invalidní důchod. Žadatelé o plný nebo částečný invalidní důchod, jimž již byla žádost o tento

⁶ Z.č 155/1995 sb., v platném znění

důchod zamítnuta z důvodu nesplnění podmínky potřebné doby pojištění, se často zajímají o možnost zpětného dopojištění. To však do srpna 2008 nebylo možné.

Od 21.8.2008 došlo v dobrovolném pojištění ke změně, lze pojistné doplatit i po podání žádosti o důchod, pro jehož nárok a výši mají být takto doplacené doby pojištění započteny. Období, za které je možné chybějící pojištění doplatit formou dobrovolného důchodového pojištění, závisí na druhu pojištění, který je uveden v § 6 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění.⁷

Pokud se člověk rozhodne, že si doplatí dobrovolné důchodové pojištění, platí ho vždy za celé kalendářní měsíce. S účinností od 1.1.2009 dochází k podstatnému snížení minimální výše pojistného na dobrovolné důchodové pojištění. Nejnižší vyměřovací základ, z něhož se bude toto pojistné hradit, bude částka 5 889,- Kč a minimální měsíční pojistné na dobrovolném důchodové pojištění tak bude činit 28% z této částky, tj. 1 649,- Kč. Minimální měsíční pojistné je v roce 2008 celkem 2 800,-Kč, tedy 28% z částky 10 000,- Kč, která je pro rok 2008 nejnižším vyměřovacím základem pro odvod pojistného na dobrovolné důchodové pojištění.

K dobrovolnému důchodovému pojištění je možné se přihlásit pouze 2 roky zpět, případně pouze 1 rok zpět ode dne podání přihlášky, výjimkou jsou uchazeči o zaměstnání a studenti, kteří se mohou přihlásit kdykoliv.⁸

⁷ Národní pojištění odborný měsíčník ČSSZ,2008,4, s.15-16

⁸ www.cssz.cz -tisková zpráva ze dne 30.10.2008

2. Česká právní úprava

Věkové hranice pro nárok na starobní důchod tzv. „*důchodový věk*“ pro muže i ženy byly u nás až do počátku druhé poloviny 20. století shodné. Poprvé rozdílly zavedl zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení, který nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1957. U mužů byl stanoven na 60 let, u žen na 55 let při získání aspoň 20 let zaměstnání. Na 65 let jednotně bez rozlišení, zda jde o muže nebo o ženu, při získání doby zaměstnání kratší než 20 let, však nejméně 5 let. V době přijetí této právní úpravy pouze zhruba polovina ve světě tehdy existujících důchodových soustav přiznávala ženám nižší důchodový věk než mužům, a to bez ohledu na počet vychovaných dětí.

Zákonem č.101/1964 Sb., který nabyl účinnost dnem 1. července 1964, byl důchodový věk žen diferencován podle počtu vychovaných dětí, a to v rozmezí 53 až 57 let. Při získání doby zaměstnání kratší než 25 let, ale aspoň 10 let, byl stanoven důchodový věk na 65 let shodně pro muže i ženy. U žen, které získaly dobu zaměstnání aspoň 20 let, byl stanoven důchodový věk na 60 let při výchově jednoho dítěte a na 62 let pro bezdětné ženy. Tato další diferenciacce znamenala ve světě ojedinělou právní úpravu.

Zákonem č.155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, který nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1996, bylo zavedeno postupné zvyšování důchodového věku. Výrazněji u žen než u mužů, a to o čtyři měsíce za rok a u mužů o dva měsíce za rok. Tímto dochází k postupnému sblížení důchodového věku mužů a žen.⁹

Penzijní věk se postupně prodlužuje, otázkou je, zda lidi v předdůchodovém věku ještě někdo zaměstná. Zaměstnanost lidí před důchodem v Česku v posledních letech roste. Zatímco v roce 2001 pracovalo jen 39% Čechů a Češek mezi 55 a 64 lety, nyní je to zhruba polovina. Stále je to ale jen průměr EU, jak vyplývá ze srovnání Českého statistického úřadu. Lidé v předdůchodovém věku v Česku zatím stále ještě hledají práci obtížně.

Podle ministra Petra Nečase zaměstnání lidí ve vyšším věku nahrává nyní klesající nezaměstnanost. Do budoucna ho ovlivní stárnutí společnosti a očekávaný nedostatek mladých pracovníků.¹⁰

⁹ Národní pojištění odborný měsíčník ČSSZ,2006, 10,s.15-18

¹⁰ tamtéž,2008,10, s.2

Za posledních 15 let se střední délka života prodloužila o čtyři roky. Předpokládá se, že za každých dalších šest let se prodlouží o jeden rok, takže v kombinaci s poklesem porodnosti se bude zvyšovat i podíl starších osob na celkové populaci. V současné době je každý pátý občan starší 60 let, v roce 2020 se očekává, že bude každý čtvrtý.¹¹

Česká správa sociálního zabezpečení k červnu roku 2008 evidovala celkem 240 důchodců narozených v roce 1908, z toho bylo 194 žen a 46 mužů. Kromě stoletých důchodců bylo evidováno také 330 starších seniorů, tedy lidí narozených v letech 1898 až 1907. Ke konci pololetí roku 2008 se jednalo celkem o 570 sto a víceletých důchodců. Převažovaly ženy, těch bylo 471, zatímco mužů 99.

Nejstarší důchodce v evidenci České správy sociálního zabezpečení byla v červnu 2008 žena narozená v roce 1898, druhá nejstarší žena se narodila v roce 1900. Nejstarší muž, kterému byl vyplácen důchod, byl ročník 1902. Nejvíce sto a víceletých žilo v Praze a to 93 důchodců a v Jihomoravském kraji, tam žilo 71 důchodců, v Karlovarském kraji pak bylo evidováno 7 poživatelů důchodové dávky.

Důchody stoletých občanů se zvyšují pravidelně od roku 1969. Původně se zvyšovaly o 1 000,- Kč korun, a to na základě „Zásad pro zvýšení důchodů stoletým občanům“. Od 1.července 2006 se podle novely zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění důchody stoletým lidem zvyšují o 2 000 korun. Tato částka je přiznávána k procentní výměře důchodu automaticky, aniž by o ni museli důchodci žádat.¹²

2. 1 Důchodový systém v zahraničí a jeho právní úprava

V některých členských státech EU i v dalších státech zatím existuje rozdílný důchodový věk mužů a žen. Tyto rozdíly jsou v EU obecně považovány za dočasné výjimky a jsou odůvodněny různým historickým vývojem důchodových systémů v jednotlivých zemích. Postupně se však důchodový věk mužů a žen sblíží, a to zásadně směrem k vyššímu věku.

S výjimkou Slovenské republiky není nižší důchodový věk žen dále diferencován podle počtu vychovaných dětí. Zákonem č.461/2003 Z.z., o sociálním pojištění, však již bylo zavedeno s účinností od 1.ledna 2004 postupné zvyšování

¹¹ Národní pojištění odborný měsíčník ČSSZ,2007,1, s.3

¹² www.cssz.cz -tisková zpráva ze dne 2.7.2008

důchodového věku stejným tempem pro muže i ženy s tím, že za každý rok účinnosti zákona se důchodový věk zvyšuje o devět měsíců až do dosažení 62 let věku pro muže i ženy bez ohledu na počet vychovaných dětí.

Ve Slovinsku sice diferencovaný důchodový věk podle počtu vychovaných dětí existuje, ale na základě dohody rodičů, i pro muže.

Žádný z evropských států a pravděpodobně ani států mimo Evropu neřeší problém rozdílného důchodového věku pro muže, a to ani z důvodu výchovy dětí. Členské státy EU již mají právním předpisem v zásadě stanovené datum, do kdy se sjednotí důchodový věk mužů a žen. Řešení spočívá výhradně ve zvýšení důchodového věku žen.

Pokud jde o vztah právních úprav týkajících se rozdílného důchodového věku mužů a žen k právním normám EU/ES, není zde rozpor. Základem komunitární právní úpravy sociální politiky jsou články 136 a 144 Smlouvy o založení ES. Z hlediska rovnosti mužů a žen jsou pak nejvýznamnější články 137 a 141. Dalším pramenem je především směrnice Rady ze dne 19. prosince 1978, o postupném zavedení zásady rovného zacházení pro muže i ženy v otázkách sociálního zabezpečení, která hovoří o postupném zavádění rovnosti v sociálním zabezpečení. Podle čl. 7 odst. 1 písm. a) směrnice lze vyloučit z její působnosti výslovně stanovení důchodového věku pro účely poskytování starobního důchodu. Tato směrnice také v čl. 7 odst. 1 písm. b) umožňuje, aby členské státy EU poskytly výhody v oblasti důchodového pojištění osobám, které vychovaly děti. Periodicky zkoumat otázky vyloučené z působnosti směrnice z hlediska sociálního vývoje a posuzovat oprávněnost pro udržení výjimek, ukládá členským státům EU čl. 7 odst. 2 směrnice.¹³

Rozdílný důchodový věk pro muže a ženy pro nárok na starobní důchod je tedy v rámci základních státních důchodových systémů (v českých podmínkách je to základní důchodové pojištění upravené zákonem o důchodovém pojištění) umožněn s tím, že tyto rozdíly jsou považovány za dočasné výjimky.

Jiná situace, pokud jde o uplatňování principu rovného zacházení pro muže a ženy, je však v případě zaměstnaneckých důchodových systémů. Směrnice Rady 96/97/ES ze dne 20.1996, kterou se mění směrnice 86/378/ES, o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy v systémech sociálního zabezpečení pracovníků, totiž nepřipouští rozdílnou věkovou hranici pro muže a ženy v těchto systémech.

¹³ Národní pojištění odborný měsíčník ČSSZ, 2006, 10, s.15-18

Tato směrnice však není ve vztahu k zákonu o důchodovém pojištění, který upravuje státní základní důchodové pojištění, které nemá charakter zaměstnaneckého důchodového systému, relevantní. Evropská komise proto také po České republice sjednocení věkové hranice mužů a žen pro nárok na starobní důchod ze základního důchodového pojištění, nepožaduje.¹⁴

3. Důchodové pojištění v ČR

Současné uspořádání českého důchodového systému začalo vznikat v devadesátých letech minulého století, kdy byly postupně dílčí reformní kroky, které byly završeny v roce 1995 přijetím zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. Zákon číslo 155/1995 Sb., který nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1996 a řada dílčích reformních kroků byla přijata i za účinnosti tohoto zákona.

Od roku 1996 je základní důchodové pojištění založeno na těchto principech:

- sociální solidarita
- průběžné financování
- při splnění stanovených podmínek je systém povinný pro všechny ekonomicky aktivní osoby, s tím, že je umožněna i dobrovolná účast v systému
- systém je dávkově definovaný – konstrukce výpočtu důchodů je dvousložková:
 - první složku tvoří základní výměra, která je jednotná pro všechny druhy důchodů
 - druhou složku tvoří procentní výměra, jejíž výše je rozdílná podle délky doby pojištění a výše příjmů dosažených v rozhodném období před přiznáním důchodu
 - systém neobsahuje žádná omezení výše důchodu stanovená pevnou částkou nebo procenty (pokud nebereme v úvahu redukci „příjmů“ při výpočtu důchodu), a to ani v případě nároku na pozůstalostní dávky po jednom zemřelém
- systém je jednotný (s určitou odchylkou pro osoby samostatně výdělečně činné, která se týká způsobu stanovení vyměřovacího základu pro pojistné na sociální zabezpečení), to platí i pro cizince ze třetích zemí, kterým vzniknou stejné nároky ze základního důchodového pojištění jako ostatním pojištěncům, a to při splnění stejných podmínek

¹⁴ Národní pojištění odborný měsíčník ČSSZ, 2006, 10, s.15-18

- systém je dynamický, řada prvků konstrukce výpočtu důchodu se každoročně upravuje s přihlédnutím k ekonomickému vývoji, a to včetně indexování vyměřovacích základů).

Prvky konstrukce výpočtu důchodu:

- rozhodné období, z něhož se zjišťují příjmy pro výpočet důchodu
- vyměřovací základy
- všeobecné vyměřovací základy
- přepočítací koeficient pro úpravu naposledy stanoveného všeobecného vyměřovacího základu
- koeficienty nárůstu všeobecných vyměřovacích základů
- osobní vyměřovací základ a
- výpočtový základ.

Rozhodným obdobím, z něhož se zjišťují hrubé příjmy z výdělečné činnosti, je období 30 kalendářních roků bezprostředně před rokem přiznání důchodu. Tohoto cílového stavu však bude dosaženo postupně. V případě důchodů přiznávaných v prvním roce účinnosti zákona o důchodovém pojištění, tj. v roce 1996, bylo rozhodné období desetileté, určené roky 1986 až 1995. Za každý další rok účinnosti zákona o důchodovém pojištění se toto desetileté období prodlužuje o jeden rok.

Ročními vyměřovacími základy jsou skutečně dosažené vyměřovací základy, „*hrubé příjmy*“ za jednotlivé kalendářní roky rozhodného období vynásobené tzv. koeficientem nárůstu všeobecného vyměřovacího základu. Koeficient nárůstu všeobecného vyměřovacího základu se určuje za použití příslušných všeobecných vyměřovacích základů (stanoví ho vláda nařízením do 30. září následujícího kalendářního roku ve výši průměrné měsíční mzdy za kalendářní rok zjištěné ČSÚ) a přepočítacího koeficientu (stanoví ho vláda nařízením podle údajů ČSÚ o průměrné měsíční mzdě za stanovené pololetí – určuje se jako podíl průměrné měsíční mzdy za první pololetí kalendářního roku, který o jeden rok předchází roku přiznání důchodu, a průměrné měsíční mzdy za první pololetí kalendářního roku, který o dva roky předchází roku přiznání důchodu).

Koeficient nárůstu všeobecného vyměřovacího základu se stanoví jako podíl všeobecného vyměřovacího základu za kalendářní rok, který o dva roky předchází roku přiznání důchodu, vynásobeného přepočítacím koeficientem, a všeobecného

vyměřovacího základu za kalendářní rok, za který se vypočítává roční vyměřovací základ.

Osobní vyměřovací základ je měsíční průměr úhrnu ročních vyměřovacích základů. Při stanovení osobního vyměřovacího základu se z rozhodného období, z něhož se zjišťují příjmy pro výpočet důchodu, vylučují některé zákonem stanovené doby, tzv. vyloučené doby (v podstatě náhradní doby pojištění spadající do rozhodného období a některé další v zákoně o důchodovém pojištění taxativně vyjmenované doby), takže nedojde k jeho „rozmělnění“.

Výpočtový základ se zjistí redukcí osobního vyměřovacího základu. Při přijetí zákona o důchodovém pojištění se pro stanovení výpočtového základu započítávala částka osobního vyměřovacího základu od 5 000,- Kč v plné výši, z částky osobního vyměřovacího základu nad 5 000,- Kč do 10 000,- Kč se počítalo 30% a z částky nad 10 000,- Kč se počítalo 10%. Tyto hranice redukce zvyšuje vláda nařízením, a to vždy od 1. ledna. Pro důchody přiznané ode dne spadajícího do roku 2008 činí hranice redukce 10 000,- Kč a 24 800,- Kč.¹⁵

Stát tento systém ekonomicky i právně garantuje:

- systém je spravován státní institucí – Česká správa sociálního zabezpečení, příjmy a výdaje systému jsou součástí státního rozpočtu, v němž je zaveden zvláštní účet důchodového pojištění
- všechny dávky jsou nárokové tzv., že při splnění zákonem stanovených podmínek je na ně nárok a přezkoumatelné soudem.

Přijetí zákona o důchodovém pojištění přineslo oproti dřívějšímu stavu řadu pozitivních prvků, zejména z dlouhodobého hlediska:

- zahájení procesu postupného zvyšování věkové hranice pro odchod do starobního důchodu pro muže o 2 měsíce a pro ženy o 4 měsíce za rok
- postupné prodlužování rozhodného období, za které jsou zjišťovány výdělků pro stanovení výše procentní výměry důchodu (cílové období 30 kalendářních roků) a tím zvyšování závislosti výše důchodu na celoživotní ekonomické aktivitě
- dynamická konstrukce výpočtu zohledňujícím určitým způsobem obecný mzdový vývoj

¹⁵ Z.č.155/1995 Sb., v platném znění

- zrovnoprávnění mužů v nárocích na pozůstalostní důchod poskytováním vdoveckého důchodu v podstatě za obdobných podmínek jako je poskytován ženám vdovský důchod

Základní pravidla pro zvyšování důchodů:

- vyplácené důchody se zvyšují pravidelně každý rok v lednu, odchýlný postup je stanoven pouze při velmi nízké inflaci (zvýšení by činilo méně než 2%) a při vysoké inflaci (aspoň 5%)
- zvýšení důchodů se stanoví tak, aby u průměrného starobního důchodu činilo nejméně 100% růstu cen a dále též nejméně jednu třetinu růstu reálné mzdy
- konkrétní částku zvýšení stanoví vláda nařízením, přičemž zvýšení může být vyšší než zvýšení, které zákon stanoví jako minimální
- růst úhrnného indexu spotřebitelských cen za domácnost celkem je při pravidelném zvýšení od ledna zjišťován v období dvanácti měsíců, a to do července kalendářního roku předcházejícího roku zvýšení důchodů
- v mimořádném termínu se důchody zvýší, pokud růst cen ve sledovaném období dosáhl aspoň 5%, o takovém zvýšení rozhodne vláda do 50 dnů od posledního dne kalendářního měsíce, v němž došlo ke splnění uvedené podmínky.¹⁶

¹⁶ <http://www.mpsv.cz/cs/617ze dne 3.11.2008>

3.1 Obsah důchodového pojištění

Základní důchodové pojištění a zvýšení důchodu pro bezmocnost tvoří spolu s nemocenským pojištěním součást sociálního zabezpečení ve smyslu zákona č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení ve znění pozdějších předpisů.

Popis důchodového systému

Český důchodový systém se skládá ze dvou částí.

Prvním pilířem je povinné základní důchodové pojištění, dávkově definované a průběžně financované. Je univerzální a zabezpečuje všechny ekonomicky aktivní osoby, právní úprava je jednotná pro všechny pojištěnce, neexistují speciální odvětvová schémata apod. Pouze v oblasti organizačního a administrativního zabezpečení platí určité odchylky pro tzv. silové resorty (např.: vojáci, policisté, celníci, hasiči).

Důchod ze základního důchodového pojištění pobírá více než 99% obyvatel ve věku vyšším, než je věková hranice pro nárok na starobní důchod.

Vedle toho existuje dobrovolné doplňkové, příspěvkově definované, kapitálově financované penzijní připojištění se státním příspěvkem.

Penzijní připojištění se státním příspěvkem je možno podle terminologie EU považovat za třetí pilíř důchodového systému. Součástí třetího pilíře jsou i produkty komerčních pojišťoven - zejména životního pojištění. Důchody přiznávané ze třetího pilíře se zatím podílejí na příjmech důchodců zanedbatelnou měrou. V členských státech EU obvyklý druhý pilíř (zaměstnavatelské penzijní systémy) v českém důchodovém systému neexistuje.

Základním hmotně právním předpisem, který upravuje nároky na důchody ze základního důchodového pojištění, způsob stanovení výše důchodu a podmínky pro jejich výplatu, je zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, který nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1996.

Naprostou výjimkou je výpočet důchodu pro hlavu státu. U prezidenta republiky se pro účast na pojištění uvádí v § 105 (z.č.155/1995 Sb.), že hodnocení doby pojištění se považuje za splněnou podmínka účasti na nemocenském pojištění (§ 8) a zaplacení

pojistného § 11 odst. 1 písm. a) a odst. 2). Za vyměřovací základ (§16 odst.3) se u prezidenta republiky považuje jeho měsíční plat.(§ 6 čl. II odst. 1 zákona ČNR č. 10/1993 Sb., o státním rozpočtu ČR na rok 1993, o změně a doplnění některých zákonů České národní rady a některých dalších předpisů.)¹⁷

Vzhledem k tomu, že prezident republiky není účasten nemocenského pojištění a není plátcem pojistného na sociálním zabezpečení, je třeba stanovit specifickou úpravu pro hodnocení doby účasti na důchodovém pojištění a pro stanovení vyměřovacího základu.¹⁸

3. 2 Druhy dávek důchodového pojištění

Ze základního důchodového pojištění se poskytují tyto důchody:

- starobní
- plný invalidní
- částečný invalidní
- vdovský a vdovecký
- sirotčí.

Důchod se skládá ze dvou složek:

- základní výměry, stanovené pevnou částkou pro všechny druhy důchodů bez ohledu na délku doby pojištění a výši výdělků, a
- z procentní výměry

Jsou - li současně splněny podmínky nároku na výplatu více důchodů téhož druhu nebo na výplatu starobního důchodu, plného invalidního nebo částečně invalidního důchodu, vyplácí se je jeden důchod, a to vyšší. Jsou-li současně splněny podmínky nároku na výplatu starobního, plného invalidního nebo částečného invalidního důchodu a na výplatu vdovského důchodu nebo vdoveckého důchodu a nebo sirotčího důchodu, vyplácí se vyšší důchod v plné výši a z ostatních důchodů se vyplácí polovina procentní výměry, nestanoví-li zákon o důchodovém pojištění jinak.

¹⁷ Biskup, J. JUDr. Předpisy o sociálním pojištění. účelová neperiodická publikace. MPSV : Nakladatelství JAN, 2001, ISBN 80-86552-02-0. s. 66

¹⁸ Voříšek, V. JUDr.- Důchodové předpisy s komentářem.5. aktualizované vydání. Praha: ANAG,.ISBN 978-80-7263-379-1, s 327

O nároku na důchod, jeho výši a výplatě rozhoduje ČSSZ.¹⁹

Starobní důchod

Starobním důchodem lidé myslí řádný starobní důchod. Tímto pojmem označujeme takový starobní důchod, na který vzniká nárok dosažením zákonem požadovaného důchodového věku a získáním potřebné doby pojištění.

Důchodový věk je u mužů 60 let, u žen od 53 do 57 let podle počtu vychovaných dětí. Ten se týká pouze těch pojištěnců, kteří daného věku dosáhli do 31. prosince 1995. Od té doby se věková hranice pro odchod do důchodu pravidelně zvyšuje, u mužů o dva kalendářní měsíce a u žen o čtyři kalendářní měsíce za každý započatý rok po 31. prosinci 1995. A to tak, aby po 31. prosinci 2012 byl důchodový věk u mužů 63 let a u žen od 59 do 63 let, opět podle počtu vychovaných dětí.

Podmínky nároku na starobní důchod

§ 28

Pojištěnec má nárok na starobní důchod, jestliže získal potřebnou dobu pojištění a dosáhl stanoveného věku, popřípadě splňuje další podmínky stanovené v tomto zákoně.

§ 29

Pojištěnec má nárok na starobní důchod, jestliže získal dobu pojištění nejméně

- a) 25 let dosáhl aspoň věku potřebného pro vznik nároku na starobní důchod (dále jen „důchodový věk“), nebo
- b) 15 let a dosáhl 65 let věku, pokud nesplnil podmínky podle písmene a)

¹⁹ <http://www.mpsv.cz/cs/3> ze dne 3.11.08

§ 30

(1) Pojištěnec má nárok na starobní důchod před dosažením důchodového věku, jestliže

- a) získal dobu pojištění nejméně 25 let,
- b) ke dni, od něhož má být starobní důchod přiznán, je poživatelem částečného invalidního důchodu a
- c) ke dni uvedenému v písmenu b) do dosažení důchodového věku mu chybí nejvýše dva roky.

(2) Pojištěnec má nárok na starobní důchod před dosažením důchodového věku též, jestliže

- a) získal dobu pojištění nejméně 25 let,
- b) pobíral plný invalidní důchod nepřetržitě aspoň po dobu pěti let, a
- c) nárok na plný invalidní důchod pobíraný po dobu uvedenou v písmenu b) zanikl a ke dni odnětí tohoto důchodu do dosažení důchodového věku mu chybí nejvýše pět let.

(3) Nárok na starobní důchod podle odstavců 1 a 2 vzniká, splní-li se podmínky uvedené v těchto odstavcích do 31. prosince 2006.²⁰

§ 31

(1) Pojištěnec má nárok na starobní důchod před dosažením důchodového věku též, jestliže

- a) získal dobu pojištění nejméně 25 let, a
- b) do dosažení důchodového věku mu ode dne, od něhož se starobní důchod přiznává, chybí nejvýše tři roky.

(2) Starobní důchod podle odstavce 1 se přizná nejdříve ode dne podání žádosti o přiznání tohoto důchodu. Za den vzniku nároku na starobní důchod podle odstavce 1 se považuje den, od něhož je tento důchod přiznán.

(3) Přiznání starobního důchodu podle odstavců 1 a 2 vylučuje nárok na starobní důchod podle § 29 a § 30.

²⁰ Z.č 155/1995 sb., v platném znění.

§ 32

(1) Důchodový věk činí

a) u mužů 60 let,

b) u žen

1. 53 let, pokud vychovaly alespoň pět dětí,
2. 54 let, pokud vychovaly tři nebo čtyři děti,
3. 55 let pokud vychovaly dvě děti
4. 56 let, pokud vychovaly jedno dítě, nebo
5. 57 let

pokud pojištěnci dosáhli tohoto věku do 31. prosince 1995.

(2) U pojištěnců, kteří dosáhnou věkových hranic uvedených v odstavci 1 v období od 1. ledna 1996 do 31. prosince 2012, se důchodový věk stanoví tak, že ke kalendářnímu měsíci, ve kterém pojištěnec dosáhl této hranice, se přičítají u mužů dva kalendářní měsíce a u žen čtyři kalendářní měsíce za každý i započatý kalendářní rok z doby po 31. prosinci 1995 do dne dosažení věkových hranic uvedených v odstavci 1 a za důchodový věk dosažený v takto určeném kalendářním měsíci v den, který se číslem shoduje se dnem narození pojištěnce; neobsahuje-li takto určený měsíc takový den, považuje se za důchodový věk ten věk, který je dosažen v posledním dni takto určeného kalendářního měsíce.

(3) Po 31. prosinci 2012 činí důchodový věk, pokud pojištěnci nedosáhli důchodového věku podle odstavce 1 a 2,

a) u mužů 63 let,

b) u žen

1. 59 let, pokud vychovaly alespoň pět dětí,
2. 60 let, pokud vychovaly tři nebo čtyři děti,
3. 61 let pokud vychovaly dvě děti
4. 62 let, pokud vychovaly jedno dítě, nebo
5. 63 let.

(4) Podmínka výchovy dítěte pro nárok ženy na starobní důchod je splněna, jestliže žena osobně pečuje nebo pečovala o dítě ve věku do dosažení zletilosti alespoň po dobu

deseti roků. Pokud se však žena ujala výchovy dítěte po dosažení osmého roku jeho věku, je podmínka výchovy dítěte splněna, jestliže žena osobně pečuje nebo pečovala o dítě ve věku do dosažení zletilosti aspoň po dobu pěti roků; to však neplatí, pokud žena před dosažením zletilosti dítěte přestala o dítě pečovat.²¹

§ 33

(1) Výše základní výměry starobního důchodu činí 2 170,- Kč měsíčně.

(2) Výše procentní výměry starobního důchodu se stanoví procentní sazbou z výpočtového základu podle doby pojištění získané do vzniku nároku na tento důchod a podle doby pojištění získané po vzniku nároku na tento důchod. Do doby pojištění získané do 18 let věku a po vzniku nároku na starobní důchod se nezahrnují náhradní doby pojištění. Výše procentní výměry starobního důchodu činí nejméně 770,- Kč měsíčně.

§ 34

(1) Výše procentní výměry starobního důchodu, na který vznikl nárok podle § 29, činí za každý celý rok doby pojištění získané do vzniku nároku na tento důchod do 1,5% výpočtového základu měsíčně. Do doby pojištění se pro účely předchozí věty započítávají náhradní doby pojištění pouze v rozsahu 80%, s výjimkou náhradních dob pojištění za dobu účasti na pojištění osob uvedených § 5 odst.1 písm.p), r) a s)²² a obdobných dob podle předpisů platných před 1. lednem 1996; počet dnů náhradních dob pojištění stanovený podle části věty před středníkem se přitom zaokrouhluje na celé dny směrem nahoru.

(2) Výše procentní výměry starobního důchodu stanovená podle odstavce 1 se zvyšuje pojištěnci, který po vzniku nároku na tento důchod vykonával výdělečnou činnost a nepobíral přitom starobní ani plný invalidní důchod, za každých 90 kalendářních dnů této výdělečné činnosti o 1,5% výpočtového základu. Doba kratší než 90 kalendářních dnů, která nebyla zhodnocena podle předchozí věty jako doba pojištění, se přičte k době

²¹ Z.č 155/1995 sb., v platném znění.

²² Pojištěnec jsou při splnění podmínek stanovených v tomto zákoně účastní: p)osoby konající vojenskou službu v ozbrojených silách ČR, pokud nejde o vojáky z povolání a vojáky v další službě (z.č.221/1999 Sb., o vojácích z povolání), r) osoby pečující osobně o dítě ve věku do čtyř let, s)osoby pečující osobně o sobu mladší 10 let, která je závislá na péči jiné osoby ve stupni I (lehká závislost), nebo o osobu , která je závislá na péči jiné osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo stupni III (těžká závislost) anebo stupni IV (úplná závislost – § 8 z.č.108/2006 Sb. o sociálních službách), pokud spolu žijí v domácnosti (§ 115 obč.zák.); podmínka domácnosti se nevyžaduje, jde – li o blízkou osobu

pojištění získané do vzniku nároku na starobní důchod, pokud se tak získá celý rok doby pojištění, a to v rozsahu potřebném pro toto přičtení; na žádost pojištěnce se doba uvedená ve větě první nezvýší podle věty první a přičte se k době pojištění získané do vzniku nároku na tento důchod, a to v rozsahu uvedeném v žádosti pojištěnce. Za výkon výdělečné činnosti se pro účely zvýšení procentní výměry starobního důchodu nepovažují doby pracovního volna bez náhrady příjmu a neomluvené nepřítomnosti v práci a doby dočasné pracovní neschopnosti (neschopnosti k službě) nebo pobírání dávek nemocenského pojištění (péče).

§ 35

(1) Výše procentní výměry starobního důchodu, na který vznikl nárok podle § 30, se stanoví podle § 34 odst.1 s tím, že tato výše se snižuje o 1,3% výpočtového základu za každých i započatých 90 kalendářních dnů z doby ode dne, od kterého se přiznává starobní důchod, do dosažení důchodového věku; výše procentní výměry po snížení však nesmí být nižší, než je částka uvedená v § 33odst. 2 větě třetí.

(2) Výše procentní výměry starobního důchodu stanovená podle odstavce 1 se pojištěnci, který po vzniku nároku na tento důchod do dosažení důchodového věku vykonával výdělečnou činnost a nepobíral přitom starobní ani plný invalidní důchod, přepočte po skončení této výdělečné činnosti na žádost tak, že se doba této výdělečné činnosti po dni, od kterého byl přiznán starobní důchod přičte k době pojištění získané do vzniku nároku na tento důchod a současně se o tuto dobu zkrátí doba, za kterou se snižovala výše procentní výměry starobního důchodu podle odstavce 1. Ustanovení § 34 odst. 2 věty třetí platí zde obdobně.

(3) Výše procentní výměry starobního důchodu stanovená podle odstavce 1 a 2 se ode dne dosažení důchodového věku zvyšuje obdobně podle § 34 odst. 2.

§ 36

(1) Výše procentní výměry starobního důchodu, na který vznikl nárok podle § 31, se stanoví podle § 34 odst. 1 s tím, že tato výše se snižuje o 0,9% výpočtového základu za každých i započatých 90 kalendářních dnů z doby ode dne, od kterého se přiznává starobní důchod, do dosažení důchodového věku; výše procentní výměry po snížení však nesmí být nižší, než je částka uvedená v § 33 odst. 2 větě třetí.

(2) Ustanovení § 34 odst. 2 a § 35 odst. 2 platí zde obdobně; výkonem výdělečné činnosti po vzniku nároku na starobní důchod podle § 34 odst. 2 se přitom rozumí výkon této činnosti ode dne dosažení důchodového věku.²³

Výše a výplata starobního důchodu

Česká správa sociálního zabezpečení posuzuje nároky na starobní důchody, které jsou v její kompetenci a posléze i vypočítá příslušnou výši důchodové dávky. Každý občan, který požádal o důchod, obdrží písemné rozhodnutí o přiznání a výši starobního důchodu nebo o zamítnutí žádosti pro nesplnění podmínek pro nárok na starobní důchod. K rozhodnutí je připojen osobní list, ve kterém jsou uvedeny započtené doby pojištění a příjmy dosažené v rozhodném období. Jedinec, který obdrží svůj osobní list tak má možnost si zkontrolovat, zda mu byly zhodnoceny všechny doby pojištění a také jestli souhlasí výše průměrných ročních výdělků, které byly započítány do rozhodného období. Pokud nebyla nějaká doba zhodnocena a žadatel vlastní jakýkoliv doklad potvrzující chybějící dobu pojištění, Česká správa sociálního zabezpečení po obdržení originálu nebo úředně ověřené kopie dokladu tuto dobu dodatečně zhodnotí a vydá nové rozhodnutí.

Starobní důchod se skládá se základní výměry a z procentní výměry. Základní výměra důchodu je jednotná pro všechny důchody. Procentní výměra se stanovuje individuálně procentní sazbou z výpočtového základu podle získané doby pojištění. Za každý rok důchodového pojištění do doby, než vznikne nárok 1,5% výpočtového základu. Poté, co již občanovi vznikne nárok na důchod tzv. „*důchodový věk*“, ale on o něj nepožádá, nebo požádá o jeho přiznání bez výplaty a bude dál pracovat, tak se mu za každých 90 kalendářních dnů výdělečné činnosti důchod navyšuje o 1,5%. Znamená to, že člověk, který pracuje i po vzniku nároku na starobní důchod, si penzi zvyšuje podstatně rychleji než do té doby.

Pro stanovení výpočtového základu je důležitý osobní vyměřovací základ. Ten zjednodušeně řečeno tvoří měsíční průměr všech příjmů dosažených v rozhodném období. Starobní důchod se vypočítává z rozhodného období od roku 1986 do roku předcházejícímu roku přiznání důchodu. Jednotlivé roční příjmy se násobí různými koeficienty, které se odvozují od průměru dosažených příjmů všech pojištěnců

²³ Z.č 155/1995 sb., v platném znění.

v jednotlivých letech. Koeficienty stanovuje každý rok vláda svým nařízením. Do důchodu se započítávají všechny příjmy, z nichž je odváděno pojistné na sociální zabezpečení. Nezapočítává se příjem z dohody o provedení práce, protože ta nezakládá účast na nemocenském pojištění. Nehodnotí se ani takové příjmy v rámci zaměstnání, ze kterých se neodvádí pojistné. Započítává se však náhrada mzdy po skončení pracovní neschopnosti náležející za pracovní úraz nebo nemoc z povolání. A to i přesto, že se z ní pojistné neplatí.²⁴

Důchod také podléhá dani z příjmu a to ta část důchodu, která za kalendářní rok 2008 přesáhne částku 198 000,- Kč tj. nad 16 500,- Kč měsíčně. Do této částky se započítává i případný souběžný pozůstalostní důchod. V takovém případě musí důchodce podat vždy do 31. března následujícího kalendářnímu roku daňové přiznání na příslušném finančním úřadě a daň z příjmů zaplatit.²⁵

Zákonné podmínky pro zvyšování důchodů stanoví zákon o důchodovém pojištění § 67 zákona č.155/1995 Sb. o důchodovém pojištění, v platném znění. Platná právní úprava umožňuje zvyšovat vyplácené důchody buď v pravidelném termínu, tj. od splátky důchodu splatné v lednu příslušného kalendářního roku, nebo v mimořádném termínu, jako to bylo v srpnu 2008.²⁶

Česká správa sociálního zabezpečení je největší a zcela výjimečnou finančně správní institucí státní správy ČR. Spravuje věci více než 8 milionů 75 tisíc pojištěnců, z toho jsou více než 2 miliony 737 tisíc důchodců.

Do státního rozpočtu přispívá Česká správa sociálního zabezpečení víc než jednou třetinou příjmů. Jde o peníze, které pravidelně vybírá na pojistném na sociální zabezpečení a příspěvky na státní politiku zaměstnanosti.²⁷

²⁴ Příručka budoucího důchodce, ČSSZ Praha: 2008, s.12-24

²⁵ tamtéž, s.25

²⁶ Národní pojištění odborný měsíčník ČSSZ,2008,6, s.13

²⁷ www.cssz.cz - tisková zpráva ze dne 30.10.08

Invalidní důchody

V českém důchodovém systému známe plný a částečný invalidní důchod.

§ 38

Pojištěnec má nárok na plný invalidní důchod, jestliže se stal

- a) plně invalidní a získal potřebnou dobu pojištění, pokud nesplnil ke dni vzniku plné invalidity podmínky nároku na starobní důchod podle § 29, popřípadě, byl-li přiznán starobní důchod podle § 31, pokud nedosáhl důchodového věku, nebo
- b) plně invalidní následkem pracovního úrazu.

§ 39

(1) pojištěnec je plně invalidní, jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu

- a) poklesla jeho schopnost soustavné výdělečné činnosti nejméně o 66%, nebo
- b) je schopen pro zdravotní postižení soustavné výdělečné činnosti jen zcela mimořádných podmínek.

(2) Při určování poklesu schopnosti soustavné výdělečné činnosti pojištěnce se vychází z jeho zdravotního stavu doloženého výsledky funkčních vyšetření a z jeho schopnosti vykonávat práce odpovídající zachovaným tělesným, smyslovým a duševním schopnostem, s přihlédnutím k výdělečným činnostem, které vykonával předtím, než k takovému poklesu došlo a k dosaženému vzdělání, zkušenostem a znalostem; přitom se bere v úvahu, zda jde o zdravotní postižení trvale ovlivňující schopnost výdělečné činnosti pojištěnce, zda a jak je pojištěnec na své zdravotní postižení adaptován a schopnost rekvalifikace pojištěnce na jiný druh výdělečné činnosti, než dosud vykonával.

(3) Způsob posouzení a procentní míru poklesu schopnosti soustavné výdělečné činnosti a okruh zdravotních postižení umožňujících soustavnou výdělečnou činnost a okruh

zdravotních postižení umožňujících soustavnou výdělečnou činnost jen za zcela mimořádných podmínek stanoví prováděcí předpis.²⁸

§ 40

(1) Potřebná doba pojištění pro nárok na plný invalidní důchod činí u pojištěnce ve věku

- a) do 20 let méně než jeden rok,
- b) od 20 let do 22 let jeden rok,
- c) od 22 let do 24 let dva roky,
- d) od 24 let do 26 let tři roky,
- e) od 26 let do 28 let čtyři roky a
- f) nad 28 let pět roků.

(2) Potřebná doba pojištění pro nárok na plný invalidní důchod se zjišťuje z období před vznikem plné invalidity a jde-li o pojištěnce ve věku nad 28 let, posledních deseti roků před vznikem plné invalidity. Podmínka potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod se považuje za splněnou též, byla-li tato doba získána v kterémkoliv období deseti roků dokončeném po vzniku plné invalidity; u pojištěnce mladšího 24 let činí přitom potřebná doba pojištění dva roky.

(3) Pro účely splnění podmínky potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod se za dobu pojištění považuje též doba účasti na pojištění osob uvedených v § 5 odst.1 písm. m) a n) a dále doba studia na střední nebo vysoké škole v České republice před dosažením 18 let věku, nejdříve však po ukončení povinné školní docházky.

§ 41

(1) Výše základní výměry plného invalidního důchodu činí 2 170,- Kč měsíčně.

(2) Výše procentní výměry plného invalidního důchodu činí za každý celý rok doby pojištění 1,5% výpočtového základu měsíčně. Ustanovení § 33 odst.2 věty druhé a třetí a § 34 odst. 1 věty druhé platí zde obdobně. Pokud pojištěnci ke dni vzniku nároku na

²⁸ Z.č 155/1995 sb., v platném znění.

plný invalidní důchod trval nárok na částečný invalidní důchod, činí výše procentní výměry plného invalidního důchodu nejméně částku, kterou činila procentní výměra dosavadního částečného invalidního důchodu.

(3) Pro výši procentní výměry plného invalidního důchodu podle odst. 2 se jako doba pojištění uvedená v § 11 a v § 13 odst. 1 započítává i dopočtená doba, kterou je doba ode dne vzniku nároku na plný invalidní důchod do dosažení důchodového věku uvedeného v § 32; u žen se přitom bere v úvahu důchodový věk stanovený pro ženy, které nevychovaly žádné dítě. Dopočtená doba se však nezapočítává, jestliže plná invalidita vznikla následkem úmyslného poškození zdraví, které si pojištěnec způsobil nebo nechal způsobil, nebo poškození zdraví pojištěnce, které vzniklo jako následek jeho úmyslného trestného činu.²⁹

§ 42

(1) Na plný invalidní důchod má nárok též osoba, která dosáhla aspoň 18 let věku, má trvalý pobyt na území České republiky a je plně invalidní, jestliže plná invalidita vznikla před dosažením 18 let věku a tato osoba nebyla účastna pojištění po potřebnou dobu (§40)

(2) Výše procentní výměry plného invalidního důchodu osoby uvedené v odstavci 1 činí měsíčně 45% výpočtového základu; pro účely stanovení výpočtového základu se za osobní vyměřovací základ považuje všeobecný vyměřovací základ, který o dva roky předchází roku přiznání plného invalidního důchodu, vynásobený přepočítacím koeficientem (§ 17 odst.4) pro úpravu tohoto všeobecného vyměřovacího základu. Pro výši základní výměry tohoto důchodu platí § 41 odst. 1 obdobně.

(3) Procentní výměra plného invalidního důchodu náleží pojištěnci mladšímu 28 let, který splnil podmínky nároku na plný invalidní důchod, nejméně ve výši stanovené podle odstavce 2, je-li tento důchod přiznáván před 18. rokem věku nebo je-li období od 18 let věku do vzniku nároku na plný invalidní důchod kryto dobou pojištění nebo doba, která není kryta dobou pojištění, je kratší jednoho roku; přitom se pro tyto účely za dobu pojištění považuje i celá doba studia na střední nebo vysoké škole v České republice po ukončení povinné školní docházky, doba, po kterou byl pojištěnec veden

²⁹ Z.č 155/1995 sb., v platném znění.

v evidenci úřadu práce jak uchazeč o zaměstnání a náhradní doba pojištění, i když doba pojištění netrvala ani jeden rok.

(4) Procentní výměra plného invalidního důchodu náleží nejméně ve výši stanovené podle odst. 2 též pojištěnci, který ke dni vzniku nároku na tento důchod získal aspoň 15 roků doby pojištění uvedené v § 11 a § 13 odst.1.³⁰

§ 43

Pojištěnec má nárok na částečný invalidní důchod, jestliže se stal částečně invalidním

a) a získal potřebnou dobu pojištění, nebo

b) následkem pracovního úrazu.

§ 44

(1) Pojištěnec je částečně invalidní, jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu poklesla jeho schopnost soustavné výdělečné činnosti nejméně o 33 %. Ustanovení § 39 odst. 2 platí zde obdobně. Způsob posouzení a procentní míru poklesu schopnosti soustavné výdělečné činnosti stanoví prováděcí předpis.

(2) Pojištěnec je částečně invalidní též tehdy, jestliže mu dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav značně stěžuje obecné životní podmínky. Okruh zdravotních postižení značně ztěžujících obecné životní podmínky stanoví prováděcí předpis.

(3) Potřebná doba pojištění pro nárok na částečný invalidní důchod se posuzuje podle § 40. Podmínka potřebné doby pojištění se považuje za splněnou, pokud bezprostředně před vznikem částečné invalidity byl pobírán plný invalidní důchod přiznaný podle § 42 odst.1, popřípadě podle obdobných ustanovení předpisů platných před 1.lednem 1996.

³⁰ Z.č 155/1995 sb., v platném znění.

§ 45

(1) Výše základní výměry částečného invalidního důchodu činí 2 170,- Kč měsíčně.

(2) Výše procentní výměry částečného invalidního důchodu činí za každý celý rok doby pojištění 0,75% výpočtového základu měsíčně. Výše procentní výměry částečného invalidního důchodu činí nejméně 385,- Kč měsíčně. Ustanovení § 33 odst. 2 věty druhé, § 34 odst. 1 věty druhé a § 41 odst. 3 platí zde obdobně. Vznikne-li nárok na částečný invalidní důchod s přihlédnutím k § 44 odst. 3 větě druhé, činí výše procentní výměry částečného invalidního důchodu polovinu procentní výměry uvedené v § 42 odst. 2 větě první.

(3) Ustanovení § 42 odst. 3 platí přiměřeně i pro výši částečného invalidního důchodu pojištěnce mladšího 28 let, který splnil podmínky nároku na částečný invalidní důchod, je-li tento důchod přiznáván před 18. rokem věku nebo je-li období od 18 let věku do vzniku nároku na částečný invalidní důchod kryto dobou pojištění nebo doba, která není kryta dobou pojištění, je kratší jednoho roku, s tím, že procentní výměra částečného invalidního důchodu činí polovinu procentní výměry uvedené v § 42 odst. 2 větě první.

(4) Ustanovení § 42 odst. 4 platí přiměřeně i pro výši částečného invalidního důchodu pojištěnce, který ke dni vzniku nároku na tento důchod získal aspoň 15 roků doby pojištění uvedené v § 11 a v § 13 odst. 1, s tím, že procentní výměra částečného invalidního důchodu činí polovinu procentní výměry uvedené v § 42 odst. 2 větě první.³¹

Pozůstalostní dávky

Pozůstalostní důchody patří vždy mezi dávky odvozené, a to jak pokud jde o nárok na ně, tak i pokud jde o určení jejich výše. Jedná se o vdovský a vdovecký důchod, jehož podmínky nároku jsou uvedeny v § 49 z.č.155/1995 Sb. a dle § 52 se posuzuje nárokové podmínky na sirotčí důchod.

³¹ Z.č 155/1995 sb., v platném znění.

§ 49

(1) Vdova má nárok na vdovský důchod po manželovi, který byl

- a) poživitelem starobního, plného invalidního nebo částečného invalidního důchodu, nebo
- b) splnil ke dni smrti podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínky nároku na starobní důchod, a nebo zemřel -li následkem pracovního úrazu.

(2) Vdovec má nárok na vdovecký důchod po manželce, která splňovala podmínky uvedené výše.

§ 50

(1) Vdovský důchod náleží po dobu jednoho roku od smrti manžela.

(2) Po uplynutí doby uvedené v odstavci 1 má vdova nárok na vdovský důchod, jestliže

- a) pečuje o nezaopatřené dítě,
- b) pečuje o dítě, které je závislé na péči jiné osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo stupni III (těžká závislost), anebo stupni IV (úplná závislost)
- c) pečuje o svého rodiče nebo zemřelého manžela, který s ní žije v domácnosti a je závislý na péči jiné osoby ve stupni II, III,IV (závislosti)
- d) je plně invalidní, nebo
- e) dosáhla věku 55 let nebo důchodového věku, je-li důchodový věk nižší.

(3) Dítětem podle odstavce 2 písm. a), b) se rozumí dítě, které má po zemřelém nárok na sirotčí důchod, a dítě, které bylo v rodině zemřelého vychováváno, jde-li o vlastní (osvojené) dítě vdovy nebo bylo-li dítě aspoň jedním z nich převzato do dne smrti manžela do trvalé péče nahrazující péči rodičů.

4) Nárok na vdovský důchod vznikne znovu, jestliže se splní některá z podmínek uvedených v odstavci 2 do pěti roků po zániku dřívějšího nároku na vdovský důchod.

5) Nárok na vdovský důchod zaniká uzavřením nového manželství. Zanikne-li nárok na vdovský důchod podle předchozí věty, náleží vdově částka ve výši 12 měsíčních splátek vdovského důchodu, na který měla vdova nárok ke dni zániku nároku na vdovský důchod. Tato částka se vyplátí nejpozději do tří měsíců ode dne zániku nároku na vdovský důchod.

(6) Nárok na vdovský důchod zaniká dnem právní moci rozhodnutí soudu o tom, že vdova úmyslně způsobila smrt manžela jako pachatelka, spolupachatelka nebo účastnice trestného činu.

(7) Ustanovení předchozích odstavců platí obdobně pro nárok vdovce na vdovecký důchod s tím, že věk podle odstavce 2 písm. e) činí 58 let nebo důchodový věk, je-li důchodový věk nižší.

§ 51

(1) Výše základní výměry vdovského a vdoveckého důchodu činí 2 170,- Kč měsíčně.

(2) Výše procentní výměry vdovského a vdoveckého důchodu činí 50% procentní výměry starobního nebo plného invalidního důchodu, na který měl nebo by měl nárok manžel (manželka) v době smrti, nebo 50% procentní výměry částečného důchodu po poživateli tohoto důchodu, který ke dni smrti nesplňoval podmínky potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínky nároku na starobní důchod.

Účelem sirotčího důchodu je částečná kompenzace ztráty příjmu rodiče pro dítě, které bylo na příjmu rodiče závislé. Přitom se vychází z toho, že tato situace nastává u všech dětí, které jsou ve smyslu předpisů o důchodovém pojištění nezaopatřenými dětmi.³²

³² Voříšek, V. JUDr. Důchodové předpisy s komentářem. 5. vydání. Praha: ANAG, ISBN 978-80-7263-379-1, s. 200

§ 52

(1) Na sirotčí důchod má nárok nezaopatřené dítě, zemře-li

a) rodič (osvojitel) dítěte, nebo b) osoba, která převzala dítě do péče nahrazující péči rodičů, a dítě na ni bylo v době její smrti převážně odkázáno výživou, kterou nemohli ze závažných důvodů zajistit jeho rodiče, jestliže rodič (osvojitel) nebo osoba uvedená v písmenu

b) byli poživateli starobního, plného nebo částečného invalidního důchodu nebo ke dni úmrtí splnili podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínky nároku na starobní důchod, anebo zemře-li následkem pracovního úrazu.

(2) Osiřelé nezaopatřené dítě má za splnění podmínek stanovených v odstavci 1 nárok na sirotčí důchod po každém z rodičů (osvojitelů) nebo osobě uvedené v odst. 1 písm.b).

(3) Nárok na sirotčí důchod nevzniká po pěstounovi nebo jeho manželovi.

(4) Nárok na sirotčí důchod také zaniká osvojením.

(5) Pro nárok na sirotčí důchod platí § 50 odst. 6 přiměřeně.

§ 53

(1) Výše základní výměry sirotčího důchodu činí 2 170,- Kč měsíčně.

(2) Výše procentní výměry sirotčího důchodu činí 40% výměry starobního nebo plného invalidního důchodu, na který měl nebo by měl nárok zemřelý v době smrti, nebo 40% výměry částečného invalidního důchodu po poživateli tohoto důchodu, ke dni smrti nesplňoval podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínky nároku na starobní důchod.

Z Listiny základních práv a svobod nelze dovodit právo na určitou výši důchodu. V čl.30 odst. 1³³ se sice stanoví, že občané mají právo na „*přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele*“, avšak podle čl. 30 odst. 3 podrobnosti stanoví zákon a podle čl. 4 odst. 1 se práv uvedených v čl. 31 je možno dovolávat pouze v mezích zákonů, které tato ustanovení provádějí. Lze poukázat ještě na nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 38/95³⁴, v němž se uvádí: „*Žádný občan v rámci povinného sociálního zabezpečení nemá uzavřenu se státem smlouvu, která by mu zaručovala při dosažení určitého věku nebo při závažném sociální situaci určitou výši důchodu, případně (vedle důchodu) poskytování další dávky důchodového zabezpečení*“.³⁵

Úmrtí manžela znamená v životě pozůstalého zpravidla změnu dosavadní ekonomické situace v rodině. Poskytování důchodové dávky ve formě vdovského důchodu má v našem právním řádě dlouholetou tradici (dříve byl muž hlavním a často jediným živitelem rodiny a tak jeho úmrtí znamenalo ztrátu významného nebo i jediného zdroje příjmu manželky a dětí).

Vdovecký důchod byl znovu zaveden v našem právním řádu až od 1.srpna 1991 zákonem č. 306/1991 Sb., kdy nahradil vdovecký příspěvek, který byl nárokovou dávkou sociální péče poskytovanou pouze vdovci pečujícím o nezaopatřené dítě a náležel v pevné částce (zpočátku odstupňované podle příjmu vdovce). Obdobné podmínky nároku, ale jednotnou výši, měl i vdovecký důchod. Zákonem č.155/1995 Sb. byly podmínky nároku na pozůstalostní dávku mužů a žen v zásadě zrovnoprávněny. Přitom hlavním účelem vdovského a vdoveckého důchodu je především částečná kompenzace ztráty příjmu partnera bezprostředně po jeho úmrtí, tj. po dobu jednoho roku od úmrtí, zatímco dále nárok na důchod trvá za stanovených podmínek.

Základními podmínkami nároku na vdovský důchod jsou existence manželství ke dni úmrtí manžela a skutečnost, že zemřelý manžel byl poživitelem některého z vyjmenovaných důchodů, nebo by nárok na něj ke dni úmrtí splňoval popsané podmínky. Přitom starobním důchodem se pro účely dikce „*podmínky nároku na starobní důchod*“ rozumí nejen tento důchod podle § 29, nýbrž i podle § 30 nebo § 31.³⁶

³³ Hlava čtvrtá Listina základních práv a svobod

³⁴ Sbírnka nálezů a usnesení Ústavního soudu, C.H.Beck, svazek 5, s.291

³⁵ Voříšek,V.JUDr. Důchodové předpisy s komentářem.5.vydání.Praha: ANAG, ISBN 978-80-7263-379-1, s.25

³⁶ tamtéž ,s.195-196

4. Penzijní připojištění

Penzijní připojištění vzniká na základě smlouvy mezi fyzickou osobou, která je způsobilá být účastníkem, a penzijním fondem dnem stanoveným ve smlouvě.

Na smlouvy se nevztahují ustanovení občanského zákoníku o pojistných smlouvách.³⁷

Prohlubující se krize průběžného důchodového systému, která je v důsledku nárůstu starších osob v poměru k osobám ekonomicky aktivním, vyvolává zvýšený tlak na posílení důchodového systému fondového. Tento vývoj ovšem bude znamenat do budoucna hned dvojí finanční zatížení těch, jimž je dnes dvacet či třicet let. Nutnost spořit si na vylepšení svého vlastního důchodu (ať již v soukromých, či podnikových fondech) tak pravděpodobně sníží kupní sílu nemalé části dnešních mladých lidí. Podle některých badatelů zakládá takový vývoj do budoucna velké riziko vyostření mezigeneračních konfliktů.³⁸

Průběžný penzijní systém je pak při stárnutí populace stále méně schopen zajistit slušnou penzi pro všechny. Proto bude ve stále vyšší míře kombinován s kapitálovým penzijním systémem. V něm bude mít každý příležitost odkládat si na stáří do penzijních fondů, které budou jeho vklady zhodnocovat.

V České republice byl v minulých letech přijat zákon o penzijním připojištění, který v zásadě připouští příspěvkově určené systémy amerického typu pro starobní penze a dávkově určené systémy pro invalidní a případně výsluhové penze.

Tento systém je založen na občanském, nikoliv korporativním přístupu. Jeho zvláštností ve srovnání s jinými podobnými systémy je to, že místo daňové úlevy poskytuje příspěvek ze státního rozpočtu, degresivně odstupňovaný podle výše příspěvku účastníka, s omezením do 500,- Kč. Tím se stává systémem sociálního přerozdělování ve prospěch skupin s nižšími příjmy.

³⁷ Brenčová, E. JUDr., et al. Právní předpisy z oblasti soc.zab.-účelová neperiodická publikace, MPSV: 1998, ISBN 80-85529-42-4, s.269

³⁸ Keller,J.Soumrak sociálního státu. 1.vydání-dotisk.Praha: SLON, 2006,s.30-31

Pro vyšší příjmové skupiny není zajímavý, neboť má pro ně v podstatě povahu podílového investičního fondu. Stal se pro ně zajímavým až po novele z roku 1999, kdy byl umožněn odpočet 1 000,- Kč měsíčně z daňového základu.³⁹

4.1 Sociální pojištění z historického hlediska ve světě i u nás

Jako zprostředkovatel přijetí série průkopnických zákonů o sociálním pojištění je považován kníže Otto von Bismarck. Jeho činy ve sféře sociální politiky Pruska a později Německa v jeho době neměly obdoby. Byly vytvořeny podmínky pro vznik státní sociální politiky charakterizované

- Státní regulací ekonomiky a produkce
- Poskytováním kolektivního sociálního zabezpečení.

Bismarck se přičinil o vznik první soustavy povinného sociálního pojištění ve světě. Měl na vybranou mezi třemi možnostmi:

- zavedení speciálních sociálních výhod pro státní zaměstnance
- zavedení sociální pomoci potřebným
- zavedení povinného pojištění vybraných rizik

Bismarck zvolil pojištění pro případ nemoci, pracovního úrazu, invalidity a stáří.⁴⁰

Tak jako v jiných zemích tehdejší Evropy, i u nás poskytovaly už ve středověku různé instituce péči a pomoc potřebným. Zpočátku šlo o církevní charitu, vycházející z hodnot křesťanského milosrdenství, církve zřizovala špitály, útulky, pečovala o chudé.

Od 16. do 19. století byla chudinská podpora v rámci Rakouska - Uherska svěřena obcím a regulována ustanoveními říšského policejního řádu. Obcím bylo uloženo pečovat o své chudé na základě domovského práva.⁴¹

Sociální zabezpečení se rozvíjelo postupně, od poskytování doživotních penzí vybraným důstojníkům císařské armády a státním úředníkům zvláštním rozhodnutím císaře až ke stanovení jiných pravidel pro přiznávání penzí státním zaměstnancům.

³⁹ Munková, G., a kol. Sociální politika v evropských zemích. 1. vydání. Praha: Karolinum 2004, ISBN 80-246-0780-8, s.182

⁴⁰ Potůček, M. Sociální politika. 1. vydání. Praha: SLON 1995, ISBN 80-85850-01-X, s.12

⁴¹ tamtéž, s.24

Od té doby počet zákonů stanovujících podmínky přiznávání penzí a různých dávek neustále rostl, právě tak jako okruh jejich příjemců.

V druhé polovině 19. Století se již kromě starobních důchodů vyplácely i dávky v nemoci a v invaliditě. V případě úmrtí měli příbuzní závislí na jejich výdělků nárok na důchod pro pozůstalé.

Na začátku 20. století se diskutovalo o doplnění úrazového a nemocenského pojištění o pojištění starobní. Toto však bylo přiznáno pouze úředníkům pracujícím v soukromém sektoru a příslušníkům svobodných povolání. Samostatně hospodařící osoby právě tak jako zemědělstí a lesní dělníci nebyli v té době pojištěni ze zákona.

Po roce 1918 byla československá sociální politika v popředí světového vývoje jak v teorii, tak v praxi. Bylo ustanoveno ministerstvo sociální péče a založena Ústřední sociální pojišťovna.

Později bylo reformováno nemocenské pojištění a zavedeno invalidní a starobní pojištění dělníků zaměstnaných v soukromém sektoru. Pojištění zakládalo i nárok na vdovský, vdovecký a sirotčí důchod.

Československá sociální reforma, jejíž cílem bylo rozšířit povinné sociální pojištění co největšího počtu občanů proti všem základním sociálním rizikům, byla zbrzděna nástupem krize začátkem 30. let.

Po skončení druhé světové války nastaly zásadní změny v politickém systému. V roce 1948 byl přijat zákon o národním pojištění. Pojištění bylo rozšířeno o další skupiny obyvatelstva a byla vytvořena Ústřední národní pojišťovna pracující na fondovém principu. Příspěvky byly hrazeny společně zaměstnanci, zaměstnavateli i státem.

Začátkem 50. let však byl fondový způsob hospodaření zrušen a od té doby se finanční prostředky určené na sociální zabezpečení začaly přerozdělovat přes státní rozpočet. Vznikl samostatný Úřad důchodového zabezpečení, soustava státního zdravotnictví a správa nemocenského pojištění.

V roce 1957 došlo k další reformě soustavy národního pojištění. Bylo zdůrazněno odvozování výše dávek od výše platu a délky zaměstnání a byla zavedena jejich diferenciaci podle kategorií zaměstnání.

Od té doby docházelo čas od času pouze k menším doplňkům nebo změnám, na principech fungování takto koncipované soustavy se už mnoho nezměnilo. Vzhledem

k tomu, že nebyl přijat princip valorizace sociálních dávek, zejména starobního důchodu, byly tyto čas od času jednorázově zvyšovány.⁴²

V roce 1990 byla uvedena do života nová organizace a systém řízení sociálního zabezpečení, které představovaly *Správy sociálního zabezpečení*. Byla přijata novela zákona o sociálním zabezpečení, řešící sociální zabezpečení samostatně výdělečně činných osob. Byly rovněž přijaty hlavní principy financování sociálního zabezpečení, zásady valorizace vyplácených důchodů a zásady přehodnocení osobních důchodů. Začaly se odstraňovat rozdíly mezi starými a nově přiznanými důchody.⁴³

Potřeba sociálního bezpečí, snaha vyhnout se situacím ohrožujícím sociální i individuální existenci, je zakódována hluboko ve vědomí lidí. Robustnost a stabilita soustav sociálního zabezpečení jsou přímo úměrné této potřebě. Politika sociálního zabezpečení ovlivňuje jednání jednotlivců i institucí s cílem kompenzovat nepříznivě finanční a sociální následky různých životních okolností a událostí, ohrožujících uznaná sociální práva, nebo jim předcházet. Soustava sociálního zabezpečení je souborem právních, finančních a organizačních nástrojů a opatření, jejichž cílem je kompenzovat nepříznivě finanční a sociální důsledky různých životních okolností a událostí, ohrožujících uznaná sociální práva, nebo takovým životním situacím předcházet.⁴⁴

Největší finanční zatížení soustav sociálního zabezpečení představují výplaty starobních důchodů. U nás dlouho přežívala politická praxe fixní výše těchto důchodů. Přejít k tržnímu hospodářství vyvolal nutnost přizpůsobovat výši starobních důchodů růstu životních nákladů. Dosud se tak dělo jednorázovými zvýšeními vždy po určité době formou zvláštní zákonné úpravy. To je situace, která není trvale udržitelná, neboť ponechává značný prostor pro arbitrární rozhodování.

Ve většině zemí světa se aplikuje při financování starobního pojištění princip *pay-as-you-go*. Znamená to, že příspěvky na starobní pojištění, placené výdělečně činnými v běžném kalendářním roce, jsou v témže kalendářním roce užity k výplatě důchodů starobním důchodcům. Tento princip je citlivý na poměr počtu starobních důchodců k počtu ekonomicky aktivní populace: čím vyšší je tento poměr, tím vyšší musí být i pojistné zatížení ekonomicky aktivní populace, má-li se fond úspěšně vyhnout riziku platební neschopnosti. Vzniká problém mezi generační spravedlností,

⁴² Potůček, M. Sociální politika. 1. vydání. Praha: SLON 1995, ISBN 80-85850-01-X, s. 26

⁴³ tamtéž s. 122

⁴⁴ tamtéž s. 69

tzn. nakolik se dané generaci vrátí či nevrátí zpět jí investované náklady na starobní pojištění.⁴⁵

Ve vyspělých zemích má člověk pod sebou rozprostřenou dobře vybudovanou síť sociálního zabezpečení. Ocitnout se v ní není však nic příjemného. Pevný pracovní poměr zůstává vstupenkou mezi řádné lidi, všudypřítomný tlak na ostentativní spotřebu nepřímo přesvědčuje každého, kdo na konzum nemá, že selhal. Spouští se tím dominový efekt, rozbíhající se do všech oblastí kvality života a dotýká se to jeho rodiny, zdraví, bezpečnosti, životního stylu apod..⁴⁶

4.2 Evropská unie v systému sociálního zabezpečení

Mnoho problémů v oblasti sociálního zabezpečení pramení ze skutečnosti, že Evropská unie nemá dosud jasně formulovanou sociální politiku. EU má potíže s definicí svého sociálního modelu vzhledem k různorodosti existujících přístupů k problému sociálního zabezpečení občanů, k rozličné historické zkušenosti s vývojem příslušných systémů a k rozdílné životní úrovni v různých zemích. Tzv. sociální hodnoty, na nichž jsou založeny sociální systémy členských států, patří navíc do oblasti sociální filozofie a nemají přímou vazbu na jejich funkční strukturu. Po rozhodném odmítnutí myšlenky *harmonizace* systému sociálního zabezpečení ze strany členských států a sociálních partnerů začátkem šedesátých let se zodpovědné orgány Evropského společenství již nikdy neodvážily navrhnout nějakou závaznou směrnici pro jejich další vývoj. Později vyhlášená *konvergence* sociálních systémů a historicky nejnovější postulát *sociální soudržnosti* pouze maskují tento základní nedostatek.⁴⁷

Evropská unie soustavně formulovala, sledovala a hodnotila plnění předstupních úkolů každé země v řadě dokumentů, z nichž hlavní jsou jednak publikace uveřejněné v sérii „*Přístupové partnerství*“, jednak pravidelné výroční zpráv Evropské komise adresované jednotlivým vládám o pokroku dosaženém v rámci jejich příprav na vstup do EU. Vzhledem k nejasnému postoji EU v oblasti sociální politiky je typické pro situaci během celého přípravného období, že sociální kritéria jako taková – tj. otázky týkající se sociální adekvátnosti systémů sociálního zabezpečení – se v těchto

⁴⁵ Potůček, M. Sociální politika. 1. vydání. Praha: SLON 1995, ISBN 80-85850-01-X, s. 76

⁴⁶ Možný, I. Česká společnost. 1. vydání. Praha: Portál 2002, ISBN 80-7178-624-1, s. 96

⁴⁷ Munková, G., a kol. Sociální politika v evropských zemích. 1. vydání. Praha: Karolinum 2004, ISBN 80-246-0780-8, s. 61

dokumentech nikdy neobjevila a hlavní problematika těchto systémů byla zredukována na kritéria ekonomická.⁴⁸

V rámci nejnovějších dokumentů EU je v současné době nahrazován termín sociální politika a sociální zabezpečení obecným názvem sociální ochrana a systémy sociální ochrany. Tento termín je třeba chápat tak, že nástrojem sociální ochrany je sociální politika, jejíž podstatnou součástí tvoří sociální zabezpečení, sociální pomoc a sociální služby. Celá oblast sociální politiky je ovšem podřízena základním hodnotám a humanistickým ideálům, na kterých je postavena evropská civilizace. Sociální politika pak musí být koncipována tak, aby napomáhala k praktickému uplatnění těchto hodnot. V současné době jsou pro oblast sociální ochrany naprosto klíčovými hodnotami lidská důstojnost, svoboda pohybu a rovnost životních šancí. Úkolem sociální politiky je pak zajistit, aby její instituce, jakož i příslušná legislativa z těchto hodnot vycházely a stimulovaly k jejich uskutečňování.

V roce 1999 byla v rámci EU formulována strategie, jakou je třeba přistoupit k modernizaci systémů sociální ochrany, aby byl postupně realizován proces otevřené koordinace systémů sociální ochrany. Byly formulovány čtyři klíčové oblasti, na které by se měly systémy sociální ochrany zaměřit:

- placená práce, zajišťující odpovídající příjem
- dostatečné peníze a udržitelné penzijní systémy
- zajišťování udržitelných systémů zdravotní péče s vysokou kvalitou péče

Oblast sociální politiky a jejích systémů sociálního zabezpečení musí v současné době reagovat na měnící se sociální kontext, z jehož specifik je třeba zmínit:

- demografický vývoj (stárnutí populace)
- rostoucí participace žen na trhu práce
- vysoká míra předčasných odchodů do důchodů a dlouhodobé nezaměstnanosti
- měnící se struktura domácností a nárůst těch domácností, ve kterých nikdo nepracuje.

Tyto trendy představují výzvu pro systémy sociální ochrany hlavně z hlediska jejich financování.⁴⁹

Prioritou systémů sociální ochrany je zachování systému bezpečných a udržitelných důchodů. Tato snaha může nabývat celé řady rozličných forem, jejichž

⁴⁸ Munková, G., a kol. Sociální politika v evropských zemích. 1. vydání. Praha: Karolinum 2004, ISBN 80-246-0780-8, s. 63

⁴⁹ tamtéž s. 185-186

společným jmenovatelem je buď důraz na omezení budoucích transferů, nebo zvýšení schopnosti financovatelnosti těchto systémů. Přijímaná opatření se ubírají následujícími cestami:

- zvyšování věku odchodu do důchodu či roků placení příspěvků jako podmínky pro obdržení plného důchodu
- snížení relace poměru důchodu ke mzdě
- silnější vazba mezi placením příspěvků a oprávněním k důchodům
- vytváření speciálních fondů pro financování důchodů

To ve skutečnosti znamená pohyb směrem od systémů založených na průběžném financování, ve kterém současní pracující přispívají na současné důchodce, k systému s fondovým financováním, ve kterém si současní pracující financují své budoucí důchody, na kterém ale systém není plně založen. Smyslem těchto opatření je postupná realizace trendu snižování míry mezigenerační solidarity ve prospěch vytvoření dalšího pilíře či pilířů, financovaných na odlišných principech, směrem k více zdrojovému financování.

Inspirativní myšlenkou může být v tomto ohledu myšlenka Giddense, který působí jako ideolog Tonyho Blaira, a který navrhuje flexibilní hranici odchodu do důchodu, jejíž podmínky by byly definovány odpracovanými roky, nikoli věkem, což by postupně vedlo k likvidaci termínu „*důchodce*“, kterým jsou doposud poněkud stereotypně označováni lidé, jejichž společnými charakteristikami je především dosažení určitého věku. Termín důchodce má řadu negativních konotací, lidé jej spojují s pasivitou, závislostí, stářím, ztrátou statusu, a podobně. Likvidace tohoto konceptu by byla velmi užitečná a odrážela by moderní trendy individualizace životních drah.⁵⁰

⁵⁰ Munková, G., a kol. Sociální politika v evropských zemích. 1. vydání. Praha: Karolinum 2004, ISBN 80-246-0780-8, s 187-188

4.3 Sociální stát – „welfare state“

Jako sociální stát je označován stát, který usiluje o zajištění „*podmínek slušného žití*“ pro své občany. Sociální stát primárně usiluje o ekonomické a sociální zabezpečení občanů, omezení příjmových nerovností a udržitelný ekonomický růst a rozvoj. Využívá k tomu řadu politik jako programy boje proti chudobě, zajišťování vzdělávání obyvatelstva, zdravotní péči, státní kontroly a regulace trhu a výroby či zajišťování zaměstnanosti a sociální zabezpečení.

Vznik sociálního státu však bývá datován až do 40. let 20. století. V roce 1942 William H. Beveridge použil ve své zprávě k označení svého modelu univerzálního minimálního sociálního zabezpečení termín „*welfare state*“.

Stát jako společenská instituce tvoří součást společnosti. Stát a společnost proto nelze od sebe izolovat, vnímat je jako jevy indiferentní. Takto funkcionálně založený pohled ale nepostihuje složitost vzájemného vztahu státu a společnosti v historii a ve společenských myšlenkových hnutích. Oba sociální jevy – stát a společnost – jsou spojeny už tím, že mají společný základ, kterým je fakt, že oba představují společenství lidí, jsou sociálními kategoriemi. Z tohoto důvodu byly v historii stát a společnost vnímán jako jevy totožné.

V současné sociologické literatuře je *občanská společnost* charakterizována jako historicky vykrystalizovaná vrstva společenského života, která se vyznačuje spontánním sebevyjádřením jedinců a jejich dobrovolných sdružení vytvářených k realizaci jejich partikulárních zájmů. Jde o komplex především nepolitických vztahů mezi jedinci navzájem a mezi jedinci, sociálními sdruženími, hnutími a dobrovolnými organizacemi. Jejich prostřednictvím se občané zasazují o řešení veřejných věcí, v hraničních situacích vstupují i do politiky.⁵¹

Pojem sociální stát „*welfare state*“ patří dnes již k běžně používaným pojmům. Nelze opomenout, že sociální stát sám, jako sociální fenomén, nezůstává neměnný, rigidní, v jednotlivých státech a oblastech států prochází stálým vývojem diferencovaně a relativně izolovaně. Příznačné pro „*welfare state*“ je to, že je současně činitelem strukturálního sblížení moderních států a společností, které v některých rysech

⁵¹ Večeřa, M. Sociální stát východiska a přístupy. 2. upravené vydání. Praha: SLON 1996, ISBN 80-85850-16-8, s.12-13

nabývají až kosmopolitního charakteru, i zdrojem divergence s variací v jeho institucionální struktuře. Sociální stát je tedy na jedné straně jedinečný v každém státu a na druhé straně univerzální některými svými základními rysy. Všechny tyto okolnosti znesnadňují jeho jednoznačné zřetelné vymezení.

Výraz „*welfare state*“ je spojen se jménem anglického lorda Williama Beveridge (1879 – 1963), který se jako ředitel slavné Londýnské školy pro ekonomii a politickou vědu již v roce 1911 podílel na přípravě národního pojišťovacího zákona, stanovil první povinné pojištění v nezaměstnanosti na světě. V roce 1941 byl lord Beveridge postaven do čela Royal Commission a zpracoval zprávu k situaci v sociální politice (*welfare*) v Británii. V roce 1942 Beveridge vypracoval první komplexní systém sociálního zabezpečení, který byl inspirován opatřeními F.D. Roosevelta z roku 1935 v USA (jeho zákonem o sociálním zabezpečení), ale zpracován podstatně systematičtěji pod názvem Sociální pojištění a navazující služby.⁵²

Ve Spojených státech se autoři pojmu „*welfare state*“ v duchu liberálních a konzervativních tradic poměrně úzkostlivě vyhýbají a obvykle používají spíše samotný pojem „*welfare*“. Tento pojem se překládá obtížně, podle Oxfordského slovníku představuje blahobyt nebo materiální a sociální podmínky pro blahobyt. Můžeme říci, že v kontextu sociální politiky pojem *welfare* vyjadřuje stav slušného žití, zajišťovaného v případě sociální nouze formou pomoci ze strany státu (tj. „*public welfare*“ - hrazené z daní) nebo společnosti (tj. „*private welfare*“ - poskytované církvemi, charitativními organizacemi apod.).

V Anglii označuje pojem „*welfare*“ celou oblast sociálního opatření včetně zdravotnictví, sociálního pojištění a sociálních služeb, ve Spojených státech pak skoro výlučně dávky sociální pomoci.

I v jiných jazycích se vytvářelo slovní označení státu, který zajišťuje občany v případě jejich sociální potřeby a poskytuje jim sociální ochranu a bezpečí. Ve Francii se v této souvislosti používá výraz „*état - providence*“ - stát prozřetelnosti. Tento termín má skoro náboženskou příchut', naznačuje všestrannou péči o člověka od kolébky až po hrob. Stát prozřetelnosti má nahradit svými jistotami nejistotu prozřetelnosti boží. Je to tedy současně i projev sekularizace: stát má zajistit to, co dříve mohl zajistit pouze Bůh.⁵³

⁵² Večeřa, M. Sociální stát východiska a přístupy. 2. upravené vydání. Praha: SLON 1996, ISBN 80-85850-16-8, s.22

⁵³ tamtéž, s.23

Pojem sociální stát patří ke stěžejním pojmům politických a sociálních teorií, právně teoretických úvah i problematiky sociální politiky a sociálního zabezpečení. Jeho přesné vymezení je však velmi obtížné, neboť výchozí sociální fenomén, který pojem sociální stát označuje, má řadu velmi rozmanitých podob, existuje v různých ekonomických, politických a sociálních podmínkách a rozdílných národních státech.⁵⁴

Vystižení sociálního státu je obvykle spojeno s hledáním společenských souvislostí, za kterých sociální stát vzniká, společenských situací, které si nepřímo vynucují jeho vznik, ať už umístíme jeho počátky do období začátků kapitalismu (např. Rosanvallon), nebo je typicky ztotožníme s 80. léty 19. století.

Většina koncepcí sociálního státu vysvětluje jeho genezi společenskými důsledky procesu industrializace a vznikem industriální společnosti. Proces industrializace spojený s urbanizací přinesl zásadní průlom nejen do dělby a organizace práce (práce přestala mít přirozený rytmus přírody a individuální volnost pracovního tempa, změnil se styl práce a její dělby, vytvořil se trh práce), ale i do mezilidských vztahů (zejména narušení tradičních mezilidských vazeb, oslabení primárních společenských skupin, větší zprostředkovanost společenských vztahů, růst významu sekundárních společenských skupin, změny struktur hierarchie sociálního statusu ve prospěch formální rovnosti, oslabení sociální kontroly a další).

Postupně se formoval trh zboží, půdy a práce jako podstatné organizační principy společnosti. Tyto společenské změny narušily i tradiční struktury sociální solidarity, které tvořily základ sociální ochrany proti sociálním rizikům, a to rodinu, cechovní solidaritu a církevní a obecní charitativní aktivity. Sociální mobilita a urbanizace zvláště, stejně jako vyhranění individualismu, tuto situaci ještě dále umocnily. Sociální stát se v této společenské situaci stává nezbytností – má kompenzovat jednostrannou existenční závislost jedince na trhu práce.

Klasik teorie welfare state R. M. Titmuss v této souvislosti příznačně konstatuje, že industriální společnost vytváří spolu s rozbitím starých chudinských zákonů řadu „stavů závislosti“ jedince, vyplývajících

- z přirozené závislosti (dětství, stáří),
- z fyzické a psychické nemoci nebo neschopnosti,
- z kulturně (společensky) determinované závislosti (nezaměstnanost, potřeba vzdělávání apod.).

⁵⁴ Večeřa, M. Sociální stát východiska a přístupy. 2. upravené vydání. Praha: SLON 1996, ISBN 80-85850-16-8, s.25

Člověka nelze činit za tuto závislost plně odpovědným a sociální služby (welfare state) musí uspokojit tyto specifické, ze společenské závislosti vyplývající, potřeby jedince a rodiny, které v moderní společnosti nutně narůstají. Potřeba sociálního státu se aktualizuje zvláště v období výrazných společensko-politických změn.⁵⁵

Současné období sociálního státu je již od 70. let charakterizováno jako krize sociálního státu. Příčiny stavu lze spatřovat v několika oblastech:

1. neúměrný růst nákladů
2. ztráta efektivnosti sociálního státu
3. ztráta sociálního konsenzu
4. demografické změny

Východisko z krize sociálního státu však nelze hledat, jak to prosazují někteří liberální a konzervativní kritikové, v substituci sociálního státu trhem a tradičními sociálními institucemi, svépomocí a spoléháním na sebe sama. Sociální stát je v řadě svých funkcí a aktivit nenahraditelný.⁵⁶

Politika v té podobě, v jaké je dnes dělána, nejenže není schopna účinněji řešit již dnes existující rizika, ale ani vzdáleně nemá vliv na to, která nová rizika nás budou ohrožovat zítra. Politika není schopna řídit vývoj vědy a techniky, a přitom za důsledky tohoto vývoje před voliči zodpovídá. Ani směrem do budoucna není v dnešní podobě o nic přínosnější. Obrysy nové společnosti dnes nevyrůstají z parlamentních diskusí ani z rozhodnutí vlády a státní správy.⁵⁷

Antikvariátnost politických stran, zastaralost modelu suverénního státu i klasických politických stran, zastaralost modelu suverénního státu i klasických politických ideologií souvisí s tím, že hledáme politiku na nesprávném místě. Svět politiky se ve skutečnosti už dávno rozdvojl. Na jedné straně přežívají politické instituce z minulých století, které, vzhledem ke hrozícím problémům, téměř nic pozitivního nekonají a slouží jen jako symboly zašlé legitimacy. Na straně druhé existují individua se svým každodenním rozhodováním, které se ve skutečnosti stává novou arénou politiky. Dochází tak k historickému přemístění politického a nepolitického.

⁵⁵ Večeřa, M. Sociální stát východiska a přístupy. 2. upravené vydání. Praha: SLON 1996, ISBN 80-85850-16-8, s.56

⁵⁶ tamtéž, s.62-63

⁵⁷ Keller, J. Sociologie a ekologie. 1. vydání. Praha:SLON, 1997, ISBN 80-85850-42-7, s.184

Politiku je stále méně možné ztotožňovat se státem a institucemi, které usilují o jeho ovládnutí.⁵⁸

K nejpříznačnějším a zároveň nejpovážlivějším vlastnostem moderních rizik patří jejich „neviditelnost“, přesněji obtížná vnímatelnost a odhalitelnou našimi vrozenými smysly.⁵⁹

Minulá solidarita ohrožených stejnou bídou tak bude s velkou pravděpodobností nahrazena solidaritou ohrožených stejnými obavami a stejným strachem. Zatímco třídní společnost byla proniknuta ideálem rovnosti, v případě rizikové společnosti hrají analogickou úlohu ideály bezpečí a jistoty. Namísto nerovné společnosti, jež sloužila jako scéna ústředních konfliktů 19. století, nastupuje nejistá společnost. Zatímco utopie rovnosti měla svůj pozitivní cíl, utopie bezpečí má cíl negativní, spíše defenzivní. Nejde v ní o to, dosáhnout velkého dobra pro všechny, jde jí jen o to, vyhnout se alespoň nejhoršímu.

Namísto diferencujícího hladu tak nastupuje sjednocující strach. Zatím není vůbec jasné, nakolik dokáže sdílený strach vytvořit společnou solidaritu a v jakých podobách. Neví se ani, nakolik pevné základy pro společnou politickou akci může sdílený strach vytvořit. Otevřenou zůstává i otázka, nepovede-li nakonec k novým vlnám iracionalismus, extremismu a fanatismu. Stále jistějším se stává pouze to, že dnešní ohrožení nemohou být odvrácena podle stejného receptu jako ta minulá, tedy vyšší produkci a rozšiřováním sociálních jistot.⁶⁰

Moderní společnost není riziky, která sama produkuje, pouze zasažena a fatálně ohrožena. Absurdní je, že se z nich snaží ještě profitovat.⁶¹

Sociální rizika představují události, které výrazně snižují schopnost jednotlivců zajistit si vlastními silami svoji sociální nezávislost. Pokud člověk není proti těmto událostem zajištěn, žije v trvalé nejistotě, nemá moc zvládat přítomnost ani pozitivně anticipovat budoucnost.

Systém soukromého pojištění je založen na zásadě, že vysoká rizika jsou kryta vysokými pojistnými tarify, zatímco nízká rizika nízkými. Dnešní krize sociálního státu je spojena právě s krizí pojistného systému založeného na sociální spravedlnosti a je doprovázena silným tlakem na zavádění pojistných systémů založených na

⁵⁸ Keller, J. Sociologie a ekologie. 1. vydání. Praha:SLON, 1997, ISBN 80-85850-42-7,s.187

⁵⁹ tamtéž,s.172

⁶⁰ tamtéž,s.175

⁶¹ tamtéž,s.170

spravedlnosti matematické, a tedy jen obtížně dostupných právě pro chudší část populace, která bývá zpravidla zatížena vyššími sociálními riziky.

Sociální stát se svými zajišťujícími mechanismy vzniká jako určité uznání toho, že jedinci i celé rodiny v moderní společnosti nejsou zpravidla schopni sociálním rizikům sami účinně čelit. Všechny systémy, typy a modely sociálních států zajišťují v zásadě své členy proti identickým rizikům, činí to však v různém rozsahu, za pomoci různých institucí a financující toto zajištění různým způsobem.⁶²

Zajištění ve stáří se stalo nejkritičtějším místem systému solidárního pojištění vůbec. Dopady rostoucího věku populace, úbytku dětí v rodině, nárůst počtu neúplných domácností, ale také vzrůstu nezaměstnanosti a neplnohodnotných forem pracovního kontraktu se spojují a jejich synergický efekt je tím vyšší. Vyvolávají vážné až kritické problémy v existujících systémech sociálního zabezpečení.⁶³

Modernizace sociálního státu, o které se stále častěji hovoří, není výsledkem svobodné volby či vlastního rozhodnutí politiků. Takzvaná modernizace je ve skutečnosti vynucenou a čistě defenzivní strategií, která politice zbyla poté, co trh přestal dodržovat příměří s rodinou a ses státem jako sférami společenské reprodukce. Pod heslem větší flexibility pracovní síly je přenášeno na zaměstnance a jejich rodiny stále více tržní nejistoty, zatímco na stále křehčím a bezmocnějším (sociálním) státu spočívá veškerá zodpovědnost za asociální dopady deregulované ekonomiky. Tato nešťastná a nebezpečná konstelace je skutečným kontextem úsilí o takzvanou modernizaci sociálního státu.

Navrhované sociální reformy, které jsou konkrétním výrazem snah o údajnou modernizaci sociálního státu, jsou v jistém smyslu historicky bezprecedentní. Vždy v minulosti sloužily sociální reformy ke zlepšení situace obyvatel v kritických situacích, ať již se jednalo o nezaměstnané, nemocné, početné rodiny či staré lidi. Současná vlna sociálních reforem postavení těchto skupin obyvatelstva naopak ve větším či menším rozsahu zhoršuje a znejišťuje jak jejich současnou situaci, tak především perspektivy do budoucna.

Po zavádějící a dezinformující ideologické předeře nastupuje vlastní modernizace sociálního státu, jejíž základní strategii lze shrnout do dvou bodů: tím

⁶² Keller, J. Soumrak sociálního státu. 1. vydání-dotisk. Praha: SLON, 2006, s.61-62

⁶³ tamtéž, s.68

prvým je snižování objemu nároků občanů sociálního státu, druhým pak přesouvání povinnosti financovat zbylé nároky na samotné zaměstnance.

Existují tři hlavní způsoby, jak snižovat sociální nároky či sociální práva občanů. Prvý spočívá ve zpříšňování podmínek pro jejich přiznání, druhý ve snižování výše přiznaných dávek a konečně třetí ve zkracování doby, po kterou jsou pobírány. Vznikne-li potřeba rychlejší modernizace sociálního státu, mohou být všechny tři způsoby uplatňovány současně a libovolně kombinovány.

Široká škála modernizačních praktik se uplatňuje v případě důchodového zajištění.

Prakticky ve všech zemích existuje silná tendence ke krácení doby pobírání penzí tím, že dochází k posunování věku odchodu do důchodu do vyššího věku. Země s nižší průměrnou šancí na dožití, jako je například Česká republika, jsou v tomto ohledu pochopitelně modernější než země, jejichž obyvatelé se dožívají vyššího věku. Jednou z tendencí modernizace sociálního státu je přesun financování sociálních výdajů na samotné klienty sociálního státu, především na zaměstnance.⁶⁴

V oblasti rodin a rodinné politiky směřuje modernizační trend k tomu, aby děti a jejich vzdělání byly považovány za soukromou záležitost těch, kdo si je pořídili. Zcela se přehlíží přínos péče o děti a o jejich vzdělávání pro budoucí penzijní zajištění dnešní dospělé generace, a to včetně zajištění stáří těch, kdo děti nemají. Zatímco náklady na zajištění ve stáří jsou kolektivizovány (třeba to bylo jen formou základní státem vyplácené penze), náklady na zajištění výchovy a vzdělání dětí mají být přísně privatizovány a individualizovány. Tato faktická diskriminace rodin s dětmi vytváří narůstající nerovnováhu mezi různými typy rodin a vyostřuje do budoucna mezigenerační spory.

V oblasti penzijního zajištění spočívá modernizace v tlaku na to, aby lidé pracovali téměř až do smrti, jako tomu bývalo kdysi v dobách předmoderních. Tato svérázná modernizace má za cíl eliminovat nepříjemné dopady prodlužování lidského věku pro ekonomiku.

Modernizace v podobě pozdějšího odchodu do důchodu je činěna na úkor mladších zájemců o práci a celý manévr spočívá na jednoduchém kalkulu: dávky vyplácené mladým nezaměstnaným jsou pro oblast veřejných výdajů méně nákladné než důchody vyplácené starým lidem.

⁶⁴ Keller, J. Soumrak sociálního státu. 1. vydání-dotisk. Praha: SLON, 2006, s. 75-78

Ve všech případech se ukazuje, že jádrem takzvané modernizace jsou škrty v sociálních výdajích. Ve všech případech jsou tyto škrty zdůvodňovány nutností zvýšit zodpovědnost každého sama za sebe, tedy nezaměstnaného za svou práci, rodiče za blaho svých dětí, nemocného za své zdraví a starého člověka za nedostatek celoživotních úspor. Největším paradoxem modernizace tak je, že lidé jsou činěni zodpovědnými za něco, co při současném směřování ekonomiky a nastavení trhu práce mohou jen stěží ovlivnit. Velká část problému totiž spočívá v postupném rozkladu společnosti zaměstnání pod vlivem postupné flexibilizace práce. Zatímco flexibilizace práce má za cíl přinést riziko tržních nejistot na zaměstnance a subdodavatele, modernizace systému sociálního zabezpečení po lidech požaduje, aby si sami hradili náklady na krytí nejrůznějších rizik, jež pro ně z tohoto přenosu tržní nejistoty vyplynou.⁶⁵

Flexibilní práce na zkrácený a dočasný úvazek nebývá zpravidla placena tak dobře, aby umožňovala odkládat si z výdělku na vlastní penzi. Žije se od jedné sezóny ke druhé. To představuje vážný problém pro kapitálový penzijní systém. Úbytek dětí v rodině je zase problémem pro penzijní systém průběžný. Flexibilní model práce prostě není vhodný jako pojistka ani pro krytí předvídatelných sociálních rizik.⁶⁶

S rozvojem modernity jsou postupně primární formy solidarity nahlodávány a rozkládány, a to zejména působením trhu a státní moci. Zatímco z hlediska trhu představuje primární sociabilita zónu šedé ekonomiky, pro státní moc, jež žárlivě usiluje o kontrolu nad životem občanů, představuje přirozená sociabilita nebezpečný objekt alternativní loajality, kterou se stát snaží odstranit v úsilí o získání mocenského monopolu.

Členitý systém pojištění zprostředkovaný sociálním státem nedodával masám dělníků a zaměstnanců pouze materiální bezpečí, ale zařazoval je do řádu moderní společnosti jako jeho plnohodnotné členy. Sociální stát kompenzoval dělníkům a zaměstnancům jejich podřízené a závislé postavení tím, že jim umožnil stát se občany v systému sociálních práv a adekvátně tomu zvýšit míru spotřeby a životní úroveň. Tím výrazně snižoval pocit vykořenění, vedl k poklesu sociálního napětí a pacifikoval široké vrstvy závislých a nemajetných.

⁶⁵ Keller, J. Soumrak sociálního státu. 1. vydání-dotisk. Praha: SLON, 2006, s.83-84

⁶⁶ tamtéž, s.86

I když byl sociální stát od počátku založen na moderních hodnotách meziindividuální a meziskupinové (sekundární) solidarity, spolu s jeho vývojem dochází pozvolna k zeslabování všech forem solidarity a tento proces se projevuje současně v mnoha oblastech a vztazích. Všechny tyto případy desolidarizace sílí v průběhu druhé poloviny 20. století a slévají se na jeho konci do podoby akutní krize sociálního státu.

Stejně tak, jako je ohrožena solidarita mezi rodinami s dětmi a bezdětnými páry, je ohrožena také solidarita mezigenerační. Právě demografické problémy se staly oblíbeným nástrojem útoků proti organizované solidaritě. Jde o to, že dnešní generace ekonomiky aktivních platí v řadě vyspělých zemí na penzijní zajištění nejvíce v celé historii penzijního pojištění. Generace dnešních důchodců pobírá zase nejvyšší penze v historii. Ti, kdo na dnešní důchodce v průběžném systému platí, budou mít však jednu penze výrazně nižší, což je dáno logikou stárnutí populace i již zmíněnými změnami na trhu práce.⁶⁷

Bludné kruhy modernizace se roztáčí prakticky ve všech oblastech sociální politiky. V oblasti zaměstnanosti vede tlak na nezaměstnané, aby přijali jakoukoliv práci třeba i za nižší mzdu, mimo jiné k tomu, že se snižuje přítok peněz jejich odvodů do státní pokladny a na sociální pojištění. Přitom současně stoupají sociální výdaje na ty, kdo mají takto neplnohodnotná zaměstnání. Bludný kruh klesajících příspěvků a klesajících dávek se tak uzavírá.

Podobně funguje začarovaný kruh předčasných důchodů: státní výdaje na předčasné důchody nutí zvýšit pojistné pro ty, kdo mají práci. Zvýší se tím osobní náklady práce, což vede firmy k dalšímu posílání zaměstnanců do předčasného důchodu, který je hrazen zvýšením pojistného pro ty, kdo práci zatím mají.

Penzijní systém představuje jeden velký bludný kruh sám o sobě. Nutnost platit vysoké příspěvky na penzi snižuje životní úroveň poplatníků, čemuž řada domácností předchází tím, že si nepořizuje děti. Výsledkem je, jak známo, méně budoucích příspěvateľů na důchody, a tedy nutnost dále zvýšit příspěvky na penzi.⁶⁸

Po obdobích vzestupu přišla doba, která bývá označována jako éra uskromnění, v němž vlády zápasily a zápasí s pomalým ekonomickým růstem, narůstající nezaměstnaností, rozpočtovými deficity a rostoucím zatěžováním rozpočtu penzijním a zdravotnickým systémem v důsledku stárnutí populace tzv. krize sociálního státu.

⁶⁷ Keller, J. Soumrak sociálního státu. 1. vydání-dotisk. Praha: SLON, 2006, s.91-93

⁶⁸ tamtéž, s.110-111

5. Důchodová reforma

Předchozí vlády v ČR vytvořily vysoký a hlavně rychle rostoucí státní dluh a to především deficitním financováním státních rozpočtů. Celková výše zadlužení a především vysoké tempo, jakým zadluženost narůstá, jsou opravdu znepokojivá fakta.

Aby se Česká republika nedostala do „*dluhové pasti*“, je za potřebí reformních kroků. Mohlo by se totiž stát, že by to došlo do takového stádia, že by „*ve státní pokladničce*“ nezbylo ani na výdaje pro sociálně potřebné, natož pak pro investice na vědu a výzkum.

Nutnost důchodové reformy je především dána stárnutím populace. Na jedné straně hrozivě klesá porodnost, a na druhé straně narůstá podíl osob ve vyšších věkových skupinách, zejména ve věkové skupině nad 80 let a to až trojnásobně. Prodlužuje se také délka středního života člověka.

Zásadní reforma penzijního systému, kterou podle některých politiků zpochybnila finanční krize, se opět vrací do hry. Ministerstvo práce a sociálních věcí dokončilo návrh třetí etapy penzijní reformy. Po posunu věku odchodu do důchodu a připravovaného vzniku více druhů penzijních fondů by mělo dojít i na vyjmutí části peněz ze státního systému ve prospěch dobrovolného spoření v soukromých fondech, takzvaný opt-out. Podle návrhu ministra, by v budoucnu až třetina starobní penze lidem přicházela právě ze soukromých fondů.

Systém je důsledně na dobrovolné bázi. Ten, kdo si bude chtít peníze chtít nechat v průběžném důchodovém systému, tak v něm zůstane.

Proces stárnutí populace (a někde dokonce jejího vymírání) se projevuje s rostoucí intenzitou v řadě evropských zemí. Počet osob starších šedesáti let se neustále zvyšuje a spolu s tím se zhoršuje početní nepoměr mezi lidmi ekonomicky aktivními a těmi, kdo jsou v postaktivním věku.

V Česku se nyní chodí do penze dříve než v ostatních evropských zemích. Důchodová reforma se dotkne postupně všech občanů České republiky, kteří jsou mladší padesáti let.

Zvyšování hranice odchodu do důchodu je logickou reakcí na prodlužování lidského věku, a to nejen v České republice, ale i v blízkém a vzdáleném zahraničí. Je to účinná obrana systému důchodového pojištění před neudržitelným deficitem, který by

jinak stárnutí populace vyvolávalo. Dalším jasným trendem ve vyspělém světě je postupné sblížení důchodové hranice pro ženy a muže. Růst důchodového věku se netýká pouze tzv. „nových“ členských zemí EU, ale i řady zemí bývalé EU 15 a států mimo EU.

Vzhledem k obecně vyšší naději dožití tam diskuse o zvyšování důchodového věku jde za horizont 65 let věku.

Vládní návrh, který ministr práce a sociálních věcí Petr Nečas předložil, obsahuje následující opatření.

- Pokračovat v postupném zvyšování věkové hranice pro nárok na starobní důchod tak, aby v roce 2031 odcházeli do důchodu v 65 letech muži, bezdětné ženy a ženy, které vychovaly jedno dítě. Ostatní ženy by podle počtu vychovaných dětí odcházely do důchodu v 62-64 letech.
- Postupně sjednotit věkovou hranici žen a mužů pro „trvalý“ nárok na vdovský, respektive vdovecký důchod.
- Postupně prodloužit potřebnou dobu pojištění pro nárok na starobní důchod a redukovat náhradní doby pojištění (studium).
- Přehodnotit stávající definici plné a částečné invalidity.
- Transformovat invalidní důchod na důchod starobní při dovršení věku 65 let.

Předčasné důchody podle vládního návrhu zůstávají zachovány. V prvním ze tří let předčasného důchodu by se výpočtový základ snížil za každých započatých devadesát dní o 1,5% místo o 0,9%, jak je tomu dnes. V dalších dvou letech by byl předčasný důchod krácen stejně jako doposud, o 0,9%.

Novinkou je postupný odchod do penze. Novela navrhuje umožnit pojištěncům „postupný“ odchod do starobního důchodu. Podle současné právní úpravy má pojištěnec po vzniku nároku na starobní důchod v podstatě dvě možnosti, a to požádat o výplatu starobního důchodu nebo být výdělečně činný bez pobírání starobního důchodu a zvyšovat si procentní výměru starobního důchodu.

Nově se navrhuje další možnost, a to vyplácet polovinu starobního důchodu při souběžné výdělečné činnosti s tím, že za každých 180 kalendářních dnů výdělečné činnosti se zvýší procentní výměra starobního důchodu o 1,5% výpočtového základu.

Podle současné právní úpravy výši důchodu nijak neovlivňuje výdělečná činnost, vykonávaná po vzniku nároku na starobní důchod, i když se z této činnosti odvádějí daně a odvody na sociální a zdravotní pojištění. Nově se navrhuje zohlednit toto období a zavést možnost přepočtu procentní výměry starobního důchodu, a to nejdříve po uplynutí dvou let takovéto výdělečné činnosti nebo po jejím skončení. Za každých 360 kalendářních dnů výdělečné činnosti se zvýší procentní výměra starobního důchodu o 0,4 % výpočtového základu.

Další novinkou jsou tři stupně invalidity podle poklesu pracovní schopnosti. V návaznosti na novou definici invalidity se již nebude rozlišovat plná a částečná invalidita, ale navrhuje se vymezit tři stupně invalidity. S tím souvisí i návrh na odlišné stanovení výše procentní výměry invalidního důchodu pro invaliditu prvního, druhého a třetího stupně.⁶⁹

Navrhované opatření spočívá ve změně současných dvou typů invalidních důchodů (plného a částečného) na jeden typ invalidního důchodu, který bude členěn do tří stupňů. Faktická změna se ovšem bude týkat pouze důchodů částečných invalidních, které by měly být rozděleny na invalidní důchody prvního a druhého stupně, a to v závislosti na míře poklesu pracovní schopnosti.

Smyslem návrhu na zrušení doby studia na střední, vyšší odborné a vysoké škole jako náhradní doby pojištění je zredukovat dosavadní široký rozsah dob, které jsou v českém základním systému důchodového pojištění hodnoceny pro nárok na důchod a jeho výši, a i to přesto, že za ně není placeno pojistné. U doby studia je (ve srovnání s ostatními náhradními dobami pojištění) nejméně odůvodněné její financování v rámci solidarity základního důchodového pojištění.

Doba studia přitom není podle dostupných informací ve většině zemí zahrnuta do tzv. náhradních dob započítaných pro účely důchodového pojištění. Pokud se v zahraničních důchodových systémech studium hodnotí, pak je tendence snižovat rozsah hodnocené doby nebo hodnocení takové doby zrušit.

Z hlediska ekonomických dopadů je nejvýznamnější opatření spočívající v dalším pokračování zvyšování důchodového věku na 65 let pro muže, bezdětné ženy a ženy, které vychovaly jedno dítě a na 62 až 64 pro ostatní ženy podle počtu vychovaných dětí, a to stejným tempem jako doposud, tj. za rok o 2 měsíce pro muže

⁶⁹ <http://www.mpsv.cz> ze dne 27.11.2008

a 4 měsíce pro ženy, přičemž důchodový věk žen nesmí být vyšší než důchodový věk mužů stejného roku narození. Navrhované pokračování ve zvyšování důchodového věku navazuje na již probíhající zvyšování, v rámci kterého by bylo dosaženo důchodového věku 63 let pro muže a bezdětné ženy a 59 až 62 pro ostatní ženy v závislosti na počtu vychovaných dětí. Cílového stavu podle stávající právní úpravy by bylo dosaženo v roce 2016 pro muže a 2019 pro ženy.

Navrhované pokračování v postupném zvyšování důchodového věku na 65 let pro muže se bude týkat mužů narozených po roce 1953 a v 65 letech budou poprvé (tj. v roce 2030) odcházet do starobního důchodu muži narození v roce 1965. U žen je situace, vzhledem k existující závislosti důchodového věku na počtu vychovaných dětí, komplikovanější a cílového věku 62 – 65 let bude dosaženo v letech 2027 (pro ženy se 4 dětmi), 2030 (pro bezdětné ženy) a 2031 (pro všechny ostatní) pro ženy narozené v letech 1965 – 1969.⁷⁰

Schodkové financování rozpočtů předchozích vlád vytvořilo vysoký a rychle rostoucí státní dluh. Znepokojivá byla nejen celková výše zadlužení, ale zejména tempo, jímž zadluženost narůstala.

Minulé vlády promeškaly vhodný čas k zahájení reform. Proto byl nejvyšší čas uskutečnit nejrozsáhlejší reformu veřejných financí od počátku 90. let, která podle dosavadních výsledků stabilizovala veřejné rozpočty. Sociální reformy, z nichž podstatná většina se již projevila, přispěly zásadní měrou k pozitivnímu vývoji veřejných financí a zastavily nebezpečný trend zadlužování státu.

Český sociální systém procházel v uplynulých dvou letech výraznými změnami. Rok 2009 navazuje na rok předcházející a přináší některé další změny.

⁷⁰ <http://www.mpsv.cz> ze dne 27.11.2008

5. 1 Současné návrhy důchodové reformy

Rok 2009 začal schválením třetí fáze důchodové reformy. Podle ní bude možné převádět část peněz na důchodové pojištění do soukromých fondů. Minulé fáze reformy jen měnily parametry (zejména posouvaly věk odchodu do důchodu), v třetí fázi přišla zásadní změna: kdo chce, bude moci část povinné „daně“ odvádět do soukromých fondů.

Důchod budou tvořit dvě části:

- platba od státu
- výnosy ze soukromých penzijních společností.

Ukládání peněz není povinné, kdo chce, může nadále veškeré peníze posílat státní Správě sociálního zabezpečení. Zatímco nyní sazba odváděná zaměstnanci a zaměstnavatelem na důchodové pojištění činí 28% příjmu, v případě zavedení možnosti převést část peněz do soukromého sektoru odborně nazývané opt - out, by si lidé z této částky mohli čtyři procenta převést do soukromých finančních společností. Další dvě procenta by si doplatili sami.

Společnosti by spravovaly prostředky od klientů anonymně, nevěděly by tedy, či peníze konkrétně obhospodařují a v jakém rozsahu.

Prostředky by nejprve vybírala Česká správa sociálního zabezpečení, jež by je poté posílala do fondu, který by si klient vybral. Fondy by peníze investovaly na kapitálových trzích po zhodnocení by výnosy klientům opět připisovala ČSSZ.

Reforma je klíčová zejména pro lidi se středním a vyšším příjmem, kteří dnes odvádějí státu mnohonásobně více než ostatní, ale dostávají v podstatě srovnatelný důchod. Uspořené a vhodně investované peníze by měly pomoci udržet si vyšší standart i v důchodovém věku.

Změna je nezbytná. Experti i politici se shodují, že současný systém je dlouhodobě neudržitelný. V současnosti jdou peníze sražené ze mzdy rovnou na důchody současným seniorům (tzv. průběžný systém neboli *payg-pay as you go*). Zatímco penzistů přibývá, lidí platících do pokladny nikoli. V budoucnu by už nebylo z čeho platit. Reforma se ale nijak nedotkne současných penzistů.

Věcný záměr zákona, který opatření fáze reformních kroků v oblasti důchodů upřesní, by měla vláda dostat na stůl do července letošního roku.⁷¹

V návrhu třetí etapy penzijní reformy po posunu věku odchodu do důchodu a více druhů penzijních fondů by mělo dojít i na vyjmutí části peněz ze státního systému ve prospěch dobrovolného spoření v soukromých fondech, takzvaný opt-out. Systém je důsledně na dobrovolné bázi. Ten, kdo si bude své peníze chtít nechat v průběžném důchodovém systému, tak v něm zůstane. Finanční společnosti nebudou vědět, jaké prostředky, v jakém objemu a od kterého konkrétního klienta obhospodařují. Výběr peněz bude mít na starost Česká správa sociálního zabezpečení, u které si lidé vyberou fond a které budou posílat peníze. Ta je bude rozdělovat dál.

Peníze, které si lidé uspoří u soukromých společností v rámci druhého pilíře, budou moci využít pouze na nákup doživotní penze. Nebude možné udělat jednorázové vyrovnání. Cílem je dostat prostředky do dlouhodobého zabezpečení na stáří. Doživotní důchody však nebudou vyplácet penzijní fondy, ale životní pojišťovny. Společně s touto změnou důchodového systému by se měl od roku 2010 změnit i současný systém penzijních fondů, tedy třetí pilíř důchodové reformy.

Důchodový systém se bude skládat ze složky, která bude státem garantovaným důchodem tím, co je dnes základní výměra. To bude nultá složka důchodu.

Poté bude následovat první pilíř důchodu, tedy to, co je dnešní procentní výměra. Pak bude dobrovolný druhý pilíř, ve kterém budou moci lidé vyvést čtyři procentní body z průběžného důchodového systému do soukromých fondů z toho, co nyní odvádějí státu. S tím, že si další dva procentní body si klient doloží ze svého. Vedle tohoto druhého dobrovolného pilíře tady bude ještě dobrovolný pilíř, kterým bude důchodové spoření.⁷²

⁷¹ <http://domaci.ihned.cz//cl-34417320> 17.2.2009

⁷² www.anopress.cz, 21.11.2008

5.2 Důchodci očima statistiky

Čeští senioři pobírají v průměru nejčastěji důchod mezi 9 000,- Kč a 9 999,- Kč měsíčně. V prvním čtvrtletí roku 2007 dostávalo průměrný důchod zhruba 511 000 lidí, což je téměř čtvrtina z celkového počtu důchodců.

Česká správa sociálního zabezpečení vyplácí v současnosti přes dva miliony starobních důchodů. Starobní důchod v ČR dostává 700 000 mužů a 1,43 milionu žen. Nepoměr je podle odborníků dán hlavně tím, že ženy se dožívají vyššího věku než muži. Odcházejí také do penze o něco dříve než muži, a to podle počtu vychovaných dětí. Podle statistických údajů žije v ČR zhruba 590 000 mužů a asi 900 tisíc žen starších 65 let. Ve věku nad 80 let je to zhruba 230 000 žen a 105 000 mužů. Ženy v Česku mívají v průměru nižší penzi než muži.

Největší skupina žen dostává důchod mezi 7 000,- Kč a 7 999,- Kč. Částka zahrnuje často i vdovský důchod. Příjemkyň je 307 000. Muži pobírají nejčastěji penzi mezi 9 000,- Kč a 9 999,- Kč. Důchody v ČR se totiž počítají podle výdělku a odvodů na důchodovém pojištění. Muži mají v průměru vyšší platy než ženy. Důvodem je mimo jiné to, že obvykle pracují v oborech s vyššími příjmy a zastávají vyšší posty⁷³. Průměrná hrubá mzda v České republice vzrostla v nominální hodnotě z 3 100,-Kč v roce 1989 na 14 400,-Kč na konci roku 2001, tedy o 360%. Průměrný starobní důchod stoupl v téže době z 1994 Kč na 6 000,-Kč a jeho poměr k čisté mzdě poklesl z 61,3% v roce 1989 na 44,2% v roce 2000. Reálná mzda však poklesla v roce 1992 až na 70% úroveň roku 1989 a zpět na ni se dostala až v roce 1998, v roce 2001 činila už 111% průměru mezd na počátku transformace.⁷⁴

⁷³ <http://www.mpsv.cz> 27.11.2008

⁷⁴ Možný, I. Česká společnost. 1. vydání. Praha: Portál, 2002, ISBN 80-7178-624-1, s.102

6. Praktická část

V empirické části jsem se chtěla pokusit objasnit, jaké mají lidé názory na důchodovou reformu, zda se zajímají o důchodové pojištění a jaké mají právní povědomí týkající se sociálního zabezpečení. Pro svůj sociologický průzkum jsem zvolila metodu kvantitativní a použila jsem dotazníky (viz. příloha č. 1). Anketa byla zaměřena regionálně na středočeský kraj. Bylo osloveno 200 respondentů a vrátilo se zpět 140 vyplněných dotazníků.

Dotazník obsahuje čtyři pasáže k zjištění „*tvrdých dat*“ a 15 uzavřených otázek alternativního typu. Z uvedených 140 občanů podílejících se na mém průzkumu, je 66 žen a 74 mužů. Vzhledem k tomu, že si nemyslím, že by byli muži více uvědoměli, mohu se domnívat, že důvod, proč na moji anketu odpovědělo více mužů než žen je ten, že jsem dotazníky rozeslala v období předvánočním, kdy je každá žena velmi zaneprázdněna.

Co se týká věkového rozlišení, nejvíce respondentů odpovědělo ve věkové kategorii od 20 do 30 let, z toho 22 mužů a 19 žen. V rozmezí od 30 do 40 let zase naopak odpovědělo více žen, než-li mužů, a to žen 16 a mužů 9. Nejméně z účastněných bylo ve věku nad 66 let. Jedna žena a pět mužů vyplnilo obdržený dotazník. V tomto důchodovém věku má většina občanů zdravotní problémy. Zhoršený zrak může starším občanům znemožnit čtení menších písmen, a proto na obdržený dotazník nemohli reagovat. Mnozí v tomto věku se také o veřejné dění nezajímá a každý podobný podnět ignorují.

V daném průzkumu mě také zajímalo dosažené vzdělání oslovených respondentů. Nejvíce z aktivně zapojených občanů bylo žen s ukončeným středoškolským vzděláním s maturitou a to 42, mužů pouze 9. Zúčastněných občanů se vzděláním středním odborným bez maturity bylo naopak více mužů. Z počtu 40 vyplnilo dotazník 37 mužů a 3 ženy. Občanů s vysokoškolským vzděláním je také více mužů 15 a žen 12. Nejméně se podílelo na vyplnění lidí se základním vzděláním a to 10. Ze získaných informací lze usoudit, že z dotázaných je nejvíce žen s maturitou pravděpodobně proto, že zastávají pracovní pozice jako úřednice, administrativní pracovnice a podobných profesí, a vzhledem k tomu, jim není vyplnění proti mysli.

Čtvrtý bod v dotazníku se týká povolání. Z celkového počtu dotázaných bylo 83 zaměstnaných, 47 žen a 36 mužů. Studujících se ankety zúčastnilo 10 žen a 15 mužů, celkem tedy 25 studentů. Důchodců z této řady bylo nejméně v celkovém počtu 15 respondentů, z čehož byly pouze 2 ženy a 13 mužů.

6.1. Vyhodnocení dotazníku

Znění zadaných otázek:

1. Znáte zákon č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění?

Jako první uzavřenou alternativní otázkou jsem se pokusila zjistit, jaké mají občané právní povědomí v oblasti sociálního zabezpečení. Z celkového počtu 140 respondentů se o teoretickou část důchodové pojištění zajímá více mužů a to 37. Ženy se o zákon o důchodovém pojištění zajímají v počtu 17 z oslovených žen.

Domnívám se, že důvod, proč odpovědělo kladně více mužů, může být ten, že se muži více zajímají o politické události u nás i ve světě. Když sledujete dění kolem sebe (např. po cestě do práce, většina mužů čte denní tisk, ale ženy je více vidět s časopisem typu „Rytmus života, Vlasta, Rychlé vaření“ apod.), i z této malé ukázky by bylo možné odvodit důvod, proč mají muži větší právní znalosti.

Z celkového vyhodnocení první otázky vyznělo, že se občané nezajímají o konkrétní znění zákona o důchodovém zabezpečení. Jedinců, kteří neznají „*důchodový zákon*“, je 86 z celkového počtu dotázaných.

2. Jste v současné době poživatелеm/kou nějaké důchodové dávky?

Z odpovědí na druhou otázku usuzuji, že převážná většina důchodců podobné ankety ignoruje. Vzhledem k tomu, že ze všech, kteří se zúčastnili mého průzkumu, je pouhých 14 poživatelů důchodové dávky.

3. Jste-li v současné době poživatelkou důchodu platil/a jste si před důchodovým věkem penzijní připojištění?

Odpovědi na třetí otázku mne osobně velmi zajímaly. Penzijní připojištění není ze zákona povinné, jak je vidět z výsledku ankety, většina občanů nevyužila této možnosti dobrovolně si platit penzijní připojištění, ale spoléhala se zcela na „oficiální“ důchodovou dávku. Pouze 6 občanů si platilo penzijní připojištění a 134 lidí odpovědělo na tuto otázku záporně.

4. Snažíte se již teď nějak zabezpečit „na stará kolena“ tím, že si platíte např. penzijní připojištění, životní pojištění?

Položením čtvrté otázky jsem se zaměřila na současnou generaci. Ze 140 respondentů, kteří se zúčastnili sociologického průzkumu, je více zodpovědnějších občanů z řad mužů, a to 36, žen pouze 25. Ze všech dotázaných odpovědělo 41 žen záporně. Nedomnívám se, že by se ženy nechtěly na „na stará kolena“ zaopatřit, ale spíše bude důvod někde jinde. Ženy mají dle mého názoru větší smysl pro úsporné hospodaření. Mají jiné priority, nežli muži. V rodinách, kde si tzv. „nemohou moc vyskakovat z kopytka a žijí od výplaty k výplatě“, použijí ženy částku, která by eventuelně připadala na penzijní připojištění, na účely pro ně přednější.

Mnozí z nás, kterých se důchodová reforma bude konkrétně dotýkat, si nepřipouštějí, že by se o ně stát v důchodovém věku dostatečně nepostaral. Ale už je na čase „sundat si klapky z očí“ a pohlédnout realitě přímo do očí. Bohužel se situace ve státě pro „důchodce čekatele“ nevyvíjí zrovna příznivě. Už nyní je jasné, že se nedá spoléhat jen na sociální zabezpečení poskytované státem.

Určitě se nedá dopředu odhadnout, jak se bude vyvíjet situace ve státě v oblasti sociální politiky. A protože jak se říká: „šťěstí přeje připraveným“, měli by si zodpovědní občané platit penzijní připojištění.

5. V případě, že jste zaměstnaný/á nebo jste byl/a zaměstnaný/á přispíval Vám Váš zaměstnavatel na penzijní připojištění nějakou finanční částkou?

Z uvedených odpovědí na otázku pod číslem pět vyplývá, že zaměstnavatelé u většiny případů svým zaměstnancům na penzijní připojištění nepřispívají.

Zaměstnavatel, aby učinil takové kroky ve prospěch svých zaměstnanců, musí být dostatečně motivován. Když si tedy může (např. soukromý podnikatel) tuto částku určenou na penzijní připojištění svých zaměstnanců, odečíst z daní, tak proč by nemohl být v očích svých zaměstnanců „lidumilem“. Ale zaměstnanci v státním sektoru tento benefit pro zaměstnance neznají. Kladně odpovědělo 52 respondentů a 88 lidem zaměstnavatel na penzijní připojištění nepřispíval.

6. Měli by si podle Vašeho názoru platit penzijní připojištění i mladí lidé?

Šestá otázka byla zaměřena na názor občanů, zda by mladí měli již nyní myslet na finanční zajištění ve stáří. Většina žen i mužů se shoduje i s mým názorem. Domnívám se, že je velmi důležité, aby si mladí lidé platili penzijní připojištění ihned, jak jsou finančně zaopatřeni. A to nejen z důvodů zajištění si klidného a bezstarostného stáří, ale i z hlediska sociálně výchovného, kdy je tento postup vede k zodpovědnosti za sebe samotné. Pro kladnou alternativu se rozhodlo 123 respondentů a pouhých 17 má odlišný názor.

7. Zajímá Vás aktuální téma důchodové reformy?

U sedmého zadání bych si mohla položit otázku, proč se o téma důchodové reformy nezajímá více občanů?

Lidé se více zajímají o sociální reformu ve zdravotnictví, nežli o důchodovou reformu. Zdravotní problémy a jiné situace spadající do resortu zdravotnictví, řeší každý z nás v průběhu svého života. Kdežto důchodové záležitosti přichází v úvahu ve většině případů až v pozdějším věku. Dle mého názoru proto odpovědělo 75 respondentů, že se o důchodovou reformu nezajímá a 65 odpovědělo kladně.

8. Měli by se podle Vašeho názoru občané na svém sociálním zabezpečení v důchodovém věku podílet převážně samy, tzn. s minimální státní účastí?

Značná část z dotázaných tj. 102 považuje za správné, nechat sociální zabezpečení jenom v režii státu. Pro názor, že by si občané měli své důchodové dávky převážně financovat samy, se rozhodlo 38 respondentů. Tento systém fungoval řadu let, a proto je pro převážnou většinu nemyslitelné to měnit. Někteří se jistě domnívají, že když si celý

svůj aktivní život platili sociální a zdravotní pojištění a odváděli daně, tak je samozřejmé, že se o ně na stará kolena stát postará.

9. Je podle Vašeho názoru výše důchodové dávky („*důchodu*“) dostatečná pro běžné potřeby člověka?

Odchod do „*penze*“ sebou přináší ekonomické a sociální změny. Tento fakt si pravděpodobně uvědomuje i většina z dotázaných, protože 105 občanů si myslí, že výše důchodové dávky je pro běžné potřeby nedostatečná.

Někteří občané mají v důchodovém věku zdravotní problémy. Vysoké platby za léky jim pak velmi sníží již tak nízký rodinný rozpočet. I když se důchodové dávky pravidelně valorizují, výdaje na chod domácnosti, nájem a jiné položky, někdy převyšují únosnou míru.

10. Jaká by měla být podle Vašeho názoru výše důchodu?

Každý z nás by si přál mít optimální výši důchodové dávky. Pro většinu respondentů a to pro 111 občanů je to 75% z jejich platu. Druhou volbu 50% zvolilo 12 občanů a 17 respondentů by zvolilo zcela jinou výši. Samozřejmě, že jde jen o průzkum a výpočet důchodové dávky se stanovuje zcela jinak.

11. Bude podle Vašeho názoru dostatek finančních prostředků ve státním rozpočtu k vyplácení důchodu pro současné „*čtyřicátníky*“?

Tuto otázku si kladlo jistě již mnoho lidí a na významnějších postech. Naše „*státní pokladnička*“ je již řadu let vyčerpaná. Reformní kroky pro zlepšení státního rozpočtu přišly pozdě a zdá se, že bez efektu. Takže názor, že pro mou generaci mnoho na důchodové dávky nezbude, je na místě. Rozhodlo se pro něj 96 občanů. Velcí optimisté odpověděli kladně a to 44 respondentů.

12. Je výpočet důchodové dávky („*důchodu*“) podle Vašeho názoru spravedlivý?

Odpovědi na tuto otázku mě upřímně řečeno překvapili. Domnívala jsem se, že bude více občanů pro variantu, že je výpočet důchodové dávky nespravedlivý.

Neočekávala jsem, že bude pouze 74 respondentů odpovídat záporně. S názorem, že je výpočet důchodu spravedlivý se ztotožnilo 66 respondentů.

13. Byl by podle Vašeho názoru spravedlivější důchodový systém, který by Vám zákonem nenařizoval, kolik let musíte odpracovat, aby jste měl/a nárok na důchodovou dávku?

Názor většiny tj. 73 respondentů ze 140 dotázaných považuje za spravedlivé stanovení potřebné doby pojištění pro nárok na důchod. Zatímco 67 občanů se domnívá, že by bylo spravedlivější, kdyby byly důchodové dávky přiznávány za odpracované roky. V praxi by to znamenalo, že by si občan sám určil, zda chce přiznat nižší důchodovou dávku za méně odpracovaných let, a nebo bude vykonávat výdělečnou činnost déle, a dostane pak vyšší důchod.

14. Jsou lidé v 65 – letech schopni stejně efektivní práce jako ekonomicky aktivní lidé?

Aktivní zapojení do současného stylu života vyžaduje stále se učit novým věcem, novým technologiím, zvyšovat si kvalifikaci, zvládat práci na počítačích a učit se cizím jazykům. Tomuto hektickému trendu se přizpůsobí spíše mladší generace. Ve zralém věku se také u lidí objevují stále větší zdravotní problémy. A tak není divu, že v 65 letech věku se lidé většinou těší na zasloužený odpočinek. Převážná část respondentů (117) má názor, že v 65 letech nejsou občané schopni vykonávat stejně efektivní práci jako mladší generace. Opačný názor má 23 respondentů.

15. V kolika letech by podle Vašeho názoru měli chodit lidé do starobního důchodu?

Většina dotázaných volila nižší věk odchodu do důchodu. Je to logické, kdo by nechtěl jít dříve do důchodu, když by měl možnost volby. Z celkového počtu dotázaných považuje 50 lidí optimální věk odchodu do starobního důchodu v 60 letech

a pro 44 respondentů je to ve věku 55 letech života. Pro věk odchodu do důchodu dle důchodové reformy tj. v 65 letech věku se rozhodlo 25 občanů.

V dotazníku zazněl také tento názor: „*Komunistický systém odchodu do důchodu se mi jevil jako optimální.*“ Nechci tady soudit ty, kteří mají podobné názory, ale nevím, jestli si uvědomují, že občané v té době žili na úkor dnešní generace. V současné době se přiznávají stále vyšší důchody a jsou pravidelně valorizovány. Dnešní generace vydělává na v současnosti vyplácené důchody, přičemž vyhlídka na „*zasloužený odpočinek*“ má sama v nedohlednu.

Odpovědi mého sociologického průzkumu jsem pro lepší přehlednost zařadila do tabulek a vyjádřila v procentech. Vybrané z nich jsou znázorněny graficky.
(viz. příloha číslo 2.)

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se pokusila o analýzu problému z oblasti sociálního zabezpečení, která je mi blízká z profesního hlediska. Ve své praxi se velmi často setkávám s tím, že naše zaměstnance České správy sociálního zabezpečení kontaktují klienti a vznášejí dotazy týkající se uplatnění žádosti o důchodovou dávku. Občané nevědí, kam se mají obrátit k sepsání žádosti o důchod a jaké doklady musí předložit. Proto jsem se snažila vysvětlit kroky, které musí žadatel o důchodovou dávku uskutečnit. Lidé jsou v mnoha případech faktem, že dospěli do fáze „*důchodového věku*“, často psychicky rozrušeni, a tak by bylo na místě, jim situaci ulehčit, alespoň návodem a vysvětlením.

Téma důchodového pojištění je v současnosti velmi aktuální. Již několik let se řeší otázka sociálního pojištění a vlády se snažily tento ožehavý problém řešit sociálními reformami. V mé práci se zaměřuji na důchodovou reformu v ČR.

V praktické části mé bakalářské práce jsem zpracovala uskutečněný sociologický průzkum nahodilého vzorku respondentů. Bylo rozdáno 200 dotazníků a vrátilo se mi 140. Anketa byla regionálně zaměřena na středočeský kraj. Při zpracování výsledků mého šetření jsem použila statistickou metodu a pokusila jsem se zjistit, jaké mají občané právní povědomí v oblasti důchodového zabezpečení.

Občané, kteří byli ochotni mi pomoci při mém sociologickém průzkumu a dotazník mi vrátili vyplněný, s větší částí neznají zákon týkající se sociálního zabezpečení. Musím též konstatovat, že o důchodovou reformu se také větší část z dotázaných nezajímá. Současná doba, plná nečekaných změn a zvrátů, ale vyžaduje být neustále ve střehu, být připraven a informován. Znamená to, mít alespoň základní znalosti o tom, na co mám ze zákona nárok a co můžu v budoucnu očekávat. Není nic horšího, když je člověk zaskočen „*krutou skutečností*“ v období, kdy už myslí jen na zasloužený odpočinek.

Jedna z anonymních otázek se týkala penzijního připojištění. Zajímalo mě, zda si současní důchodci platili penzijní připojištění a jak je v této oblasti zodpovědná současná generace. Vzhledem k tomu, že v mém sociologickém průzkumu se jedná o nahodilý vzorek respondentů, nelze z výsledků odvodit zásadní závěry. Ovšem z těch, co se do průzkumu zapojili, si převážná většina penzijní připojištění neplatila a neplatí.

Ti co už důchod pobírají, mají své jisté, a i když se nejedná o závratnou částku, tak se mohou na tuto důchodovou dávku poskytovanou státem, spolehnout.

Lidé se také shodli na názoru, že penzijní připojištění by si měli platit již mladí lidé. Ale na druhou stranu se neztotožňují s názorem, že by se občané měli na svém důchodovém zabezpečení podílet převážně samy a jen s minimální účastí státu.

Naše nejmladší generace již ví, že nic není zadarmo, a že za vše se platí. Mladí lidé jsou srozuměni s tím, že si budou brát půjčky na studia, hypotéky na bydlení a také, že již nyní musí myslet na budoucnost a na stáří, a že je jenom na nich, jaký život si připraví.

Z výsledků šetření vyplývá, že výše důchodové dávky je pro občany nedostatečná. Shodují se na názoru, že nestačí pro běžné potřeby člověka. Za optimální považují 75% z jejich platu. Tato stránka věci je velmi individuální, protože jako se liší dosažené výdělky pojištěnců, tak jsou samozřejmě rozdílné i výše vypočítaných důchodových dávek.

Občané se i shodují v názoru, že nebude ve státním rozpočtu dostatek finančních prostředků na výplaty důchodů pro „*současné čtyřicátníky*“. Rýsuje se situace v oblasti důchodového zabezpečení, není zrovna moc optimistická. Přibývá počet vyplácených důchodových dávek a hlavně předčasných starobních důchodů, ale aktivních pojištěnců je stále méně. Nikdo nemůže dopředu odhadnout, zda se najdou „*ve státní pokladničce*“ peníze i na důchody dnešní generace. Jedno je jisté už nyní, že podmínky pro nárok na důchodovou dávku se zpřísnily. Prodloužil se důchodový věk a potřebná doba pojištění. Tato opatření jsou sice nezbytná, ale dnešní styl života sebou přináší nespočetně stresových situací a zdravotních problémů. Můžeme tedy jenom odhadovat, zda my „*čtyřicátníci*“ vydržíme pracovní tempo až do důchodového věku, a zároveň i doufat, že si užijeme ještě pár let zaslouženého odpočinku.

Resumé

Ve své bakalářské práci se věnuji tématu sociální opory v makro úrovni a to konkrétně důchodovému zabezpečení a v neposlední řadě důchodové reformě v ČR. Vysvětluji postup při uplatnění žádosti o důchod, a které doklady je nezbytné doložit. Snažím se popsat důchodový systém v ČR. Soustředím se i na sociální stát jako záruku sociální jistoty pro své občany. Poukazuji zde též na ekonomický, psychický a sociální dopad na poživitele důchodové dávky. Cílem mé práce je zjistit názor spoluobčanů na důchodovou reformu, a na nutnost penzijního připojištění. Také jsem chtěla objasnit, jaké mají lidé právní povědomí, co se týká sociálního zabezpečení.

První kapitole jsem věnovala problematice uplatnění žádosti. Popisuji, jaké kroky je nezbytné učinit při uplatnění důchodové dávky a kam se mají občané dostavit při sepisování žádosti o důchod. Vysvětluji, jaké doklady se musí doložit.

V druhé kapitole se zabývám českou právní úpravou a zařadila jsem též malý náhled do právní úpravy v zahraničí.

Důchodové pojištění jsem zařadila do třetí kapitoly. Zde popisuji důchodový systém v ČR, druhy důchodových dávek a podmínky nároku na uvedené dávky.

Čtvrtou kapitole věnuji penzijnímu připojištění a sociálnímu zabezpečení. Tato kapitola obsahuje historický výřez týkající se sociálního zabezpečení a pohled na sociální zabezpečení v EU. Kapitole uzavírám tématem „*sociální stát*“.

V páté kapitole popisuji důchodovou reformu a její současné návrhy. Pro zajímavost jsem zařadila i pohled do statistiky očima důchodců.

V závěru práce se soustředím na shrnutí a vyhodnocení všech poznatků získaných z mého sociologického průzkumu.

Anotace

Dana Pundová. **Důchodová reforma v ČR. Brno, (bakalářská práce). Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií, 2009, 70 stran.**

Jako téma bakalářské práce jsem si zvolila důchodovou reformu. Má práce se skládá ze dvou částí, teoretické části a praktické části.

Ve své práci popisuji postup při uplatňování žádosti o důchod. Vysvětluji, jaké doklady je zapotřebí doložit při sepisování žádosti. Zdůrazňuji, jaký psychický a finanční dopad má na spoluobčany odchod do důchodu. Zaměřuji se na důchodový systém v ČR a druhy důchodových dávek. Snažím se též objasnit podmínky pro nárok na přiznání důchodové dávky, a to důchodový věk a potřebnou dobu pojištění. Poukazuji na nutnost penzijního připojištění.

Zaměřuji se i na sociální stát. Sociální stát usiluje o zajištění „*podmínek slušného žití*“ pro své občany.

Nyní přišla doba, která bývá označována jako éra uskromnění. Vlády zápasily a zápasí s pomalým ekonomickým růstem, narůstající nezaměstnaností, rozpočtovými deficity a rostoucím zatěžováním rozpočtu penzijním a zdravotnickým systémem v důsledku stárnutí populace tzv. krize sociálního státu. Nutnost důchodové reformy je především dána stárnutím populace. Na jedné straně hrozivě klesá porodnost, a na druhé straně narůstá počet starších občanů.

Ve své práci jsem zpracovala výsledky mé ankety týkající se penzijního připojištění.

Klíčová slova

Česká správa sociálního zabezpečení, Okresní správa sociálního zabezpečení, český důchodový systém, občané, zaměstnanec, důchodové pojištění, důchod, žadatel, žádost, starobní důchod, sirotčí a vdovský důchod, vdova, vdovec, invalidní důchod, dotazník, stárnoucí populace, klesající porodnost, krize, nová důchodová reforma.

ANNOTATION

Dana Pundová. Retirement reform in The Czech republic. Brno, (bachelor work). Univerzita of Tomáš Baťa, Zlín. Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií, 2009, 70 Pages.

I have chosen the retirement reform in the Czech Republic as a subject of my bachelor's work. The work is divided into two parts - theoretical and practical.

In my work I describe a procedure of person who claims on retirement pension. I explain what documents are needed to address. I also emphasize how much, from economical and psychical point of view, will claimants be influenced by the change in their lives when they retire. I try to describe Czech retirement system and refer to the differences between an old pension, a survivor's and disability pension. In my work I explain conditions which are needed to fulfil the pension, the claimant's age and the required instance period.

I focus my interest on the social state which tries to guarantee their citizens „good conditions of healthy living“.

Nowadays arrived a period of becoming modest. The governments struggled and still struggle with a slow economical growth, increasing unemployment, budget deficits. These problems are connected with population aging –so called- crisis of o social state. On one hand there is a problem of denatality and on the other hand we can observe an increasing number of older citizens. The solution how to occupy with this problem could have consisted in new retirement reform.

I work our results of my inquiry relating to the additional retirement insurance.

Keywords

The Czech Authority of Social Security, District Authorities of Social Securities, Czech retirement system, citizen, employee, additional retirement instance, old age benefit, claimant, claim, instance, retirement pension, survivor's pension, widow, widower, disability pension, inquiry, population aging, denatality, crisis, new retirement reform.

SEZNAM LITERATURY

Biskup, J. JUDr. Důchodové pojištění III. účelová neperiodická publikace.

MPSV : Nakladatelství JAN, 2001, 216 s. ISBN 80-85529-99-8.

Biskup, J. JUDr. Předpisy o sociálním pojištění. účelová neperiodická publikace.

MPSV : Nakladatelství JAN, 2001, 312 s. ISBN 80-86552-02-0.

Brencová, E. JUDr., et al. Právní předpisy z oblasti soc.zab.-účelová neperiodická publikace. MPSV: 1998, 436 s. ISBN 80-85529-42-4.

Keller, J. Sociologie a ekologie. 1. vydání. Praha:SLON 1997, 232 s.

ISBN 80-85850-42-7.

Keller,J. Soumrak sociálního státu. 1. vydání – dotisk. Praha: SLON, 2006, 158 s.

Možný, I. Česká společnost. 1. vydání. Praha: Portál, 2002, 207 s. ISBN 80-7178-624-1.

Munková, G., a kol. Sociální politika v evropských zemích. 1.vydání.

Praha: Karolinum, 2004, 189 s. ISBN 80-246-0780-8.

Potůček, M. Sociální politika. 1. vydání. Praha: SLON, 1995, 142 s.

ISBN 80-85850-01-X.

Večeřa, M. Sociální stát východiska a přístupy. 2. upravené vydání. Praha: SLON,

1996, 112 s. ISBN 80-85850-16-8.

Voříšek, V.JUDr. Důchodové předpisy s komentářem. 5.aktualizované vydání.

Praha: ANAG, 480 s. ISBN 978-80-7263-379-1.

Tištěné prameny

Listina základních práv a svobod Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.)

Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu, C.H.Beck, svazek 5,

Zákon číslo 55/1956 Sb., v platném znění.

Zákon číslo 101/1964 Sb., v platném znění.

Zákon číslo 108/2006 Sb., v platném znění.

Zákon číslo 155/1995 Sb., v platném znění.

Zákon číslo 152/2007 Sb., v platném znění.
Zákon číslo 221/1991 Sb., v platném znění.
Zákon číslo 306/1991 Sb., v platném znění.
Zákon číslo 461/2003 Sb., v platném znění.
Zákon číslo 582/1991 Sb., v platném znění.

Použité zdroje

Národní pojištění odborný měsíčník ČSSZ, 2006,7.
Národní pojištění odborný měsíčník ČSSZ, 2006, 10.
Národní pojištění odborný měsíčník ČSSZ, 2007,1.
Národní pojištění odborný měsíčník ČSSZ,2008,4.
Národní pojištění odborný měsíčník ČSSZ, 2008,6.
Národní pojištění odborný měsíčník ČSSZ,2008,10.
Příručka budoucího důchodce, ČSSZ PRAHA: 2008.

Ostatní odkazy

http://www.mpsv.cz/files/clanky/4322/TK_duchodova_reforma.ppt#387,14,Dopad
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/4321/26062007.pdf>
<http://www.mpsv.cz/cs/617> ze dne 3.11.2008
<http://www.mpsv.cz> ze dne 27.11.2008
<http://domaci.ihned.cz/cl-34417320> dne 17.2.2009
www.mpsv.cz.- Průvodce sociálním systémem 1.s.
www.cssz.cz. – tisková zpráva ze dne 2.7.2008
www.cssz.cz. – tisková zpráva ze dne 30.10.2008
www.anopress.cz ze dne 21.11.2008

Přílohy

Příloha č. 1 Dotazník

Příloha č. 2 Tabulka a grafy

DOTAZNÍK

DŮCHODOVÁ REFORMA

(tento dotazník slouží pouze pro studijní účely a bude použit jako podklad při zpracování závěrečné bakalářské práce studentky 3. ročníku Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně)

Pohlaví:

Žena
Muž

Věk:

do 20 let
do 30 let
do 40 let
do 45 let
do 50 let
do 60 let
do 65 let
nad 66 let

Nejvyšší dosažené vzdělání:

Základní vzdělání
Střední odborné bez maturity
Střední odborné s maturitou
Vyšší odborné
Vysokoškolské

Povolání

Zaměstnanec/kyně
Důchodce/kyně
Student/ka
Nezaměstnaný/á
Jiné (mateřská dovolená....)

1. Znáte zákon č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění?
ANO NE
2. Jste v současné době poživitelem/kou nějaké důchodové dávky? ANO NE
3. Jste-li v současné době poživitelem/kou důchodu platil/a jste si před důchodovým věkem penzijní připojištění?
ANO NE
4. Snažíte se již teď nějak zabezpečit „na stará kolena“ tím, že si platíte např. penzijní připojištění, životní pojištění?
ANO NE
5. V případě, že jste zaměstnaný/á nebo jste byl/a zaměstnaný/á přispíval Vám Váš zaměstnavatel na penzijní připojištění nějakou finanční částkou?
ANO NE
6. Měli by si podle Vašeho názoru platit penzijní připojištění i mladí lidé?
ANO NE

7. Zajímá Vás aktuální téma důchodové reformy?
ANO NE
8. Měli by se podle Vašeho názoru občané na svém sociálním zabezpečení v důchodovém věku podílet převážně sami, tzn. s minimální státní účastí?
ANO NE
9. Je podle Vašeho názoru výše důchodové dávky („důchodu“) dostatečná pro běžné potřeby člověka?
ANO NE
10. Jaká by měla být podle Vašeho názoru výše důchodu?
75 % mého platu 50 % mého platu
30 % mého platu Jiná
11. Bude podle Vašeho názoru dostatek finančních prostředků ve státním rozpočtu k vyplácení důchodu pro současné „čtyřicátníky“?
ANO NE
12. Je výpočet důchodové dávky („důchodu“) podle Vašeho názoru spravedlivý?
ANO NE
13. Byl by podle Vašeho názoru spravedlivější důchodový systém, který by Vám zákonem nenařizoval, kolik let musíte odpracovat, aby jste měl/a nárok na důchodovou dávku?
ANO NE
14. Jsou lidé v 65 – letech schopni stejně efektivní práce jako ekonomicky aktivní lidé?
ANO NE
15. V kolika letech by podle Vašeho názoru měli chodit lidé do starobního důchodu?
.....

Děkuji za Váš čas, který jste věnovali mému dotazníku.

Dana Pundová

1. Znáte zákon č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění?

	Žena/per	Žena/%	Muž/per	Muž/%	Celkem/per	Celkem/%
Ano	17	26%	37	50%	54	39%
Ne	49	74%	37	50%	86	61%

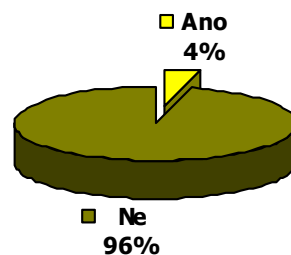
2. Jste v současné době poživitelem/kou nějaké důchodové dávky?

	Žena/per	Žena/%	Muž/per	Muž/%	Celkem/per	Celkem/%
Ano	4	6%	10	14%	14	10%
Ne	62	94%	64	86%	126	90%

3. Jste-li v současné době poživitelem/kou důchodu platil/a jste si před důchodovým věkem penzijní připojištění?

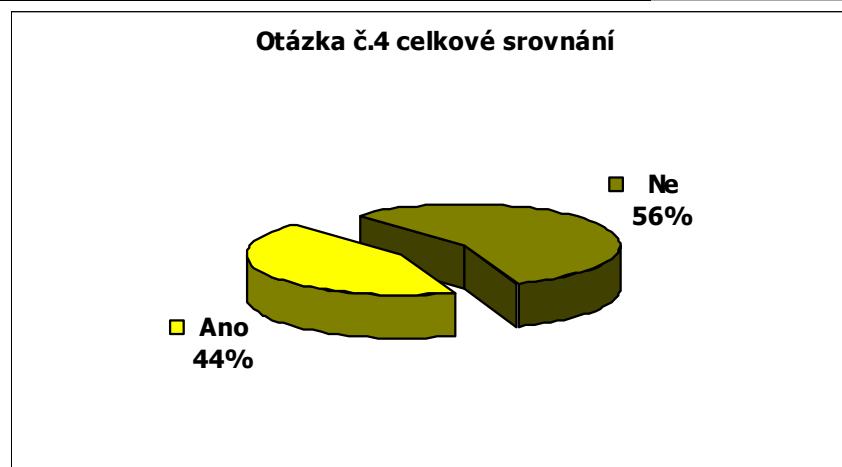
	Žena/per	Žena/%	Muž/per	Muž/%	Celkem/per	Celkem/%
Ano	2	3%	4	5%	6	4%
Ne	64	97%	70	95%	134	96%

Otázka č.3 celkové srovnání

4. Snažíte se již teď nějak zabezpečit „na stará kolena“ tím, že si platíte např. penzijní připojištění, životní pojištění?

	Žena/per	Žena/%	Muž/per	Muž/%	Celkem/per	Celkem/%
Ano	25	38%	36	49%	61	44%
Ne	41	62%	38	51%	79	56%

5. V případě, že jste zaměstnaný/á nebo jste byl/a zaměstnaný/á přispíval Vám Váš zaměstnavatel na penzijní připojištění nějakou finanční částkou?

	Žena/per	Žena/%	Muž/per	Muž/%	Celkem/per	Celkem/%
Ano	20	30%	32	43%	52	37%
Ne	46	70%	42	57%	88	63%

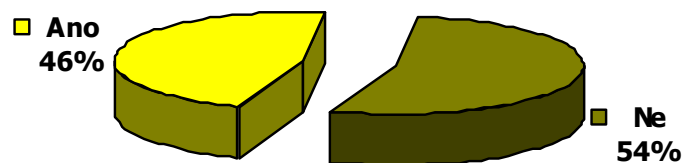
6. Měli by si podle Vašeho názoru platit penzijní připojištění i mladí lidé?

	Žena/per	Žena/%	Muž/per	Muž/%	Celkem/per	Celkem/%
Ano	55	83%	68	92%	123	88%
Ne	11	17%	6	8%	17	12%

7. Zajímá Vás aktuální téma důchodové reformy?

	Žena/per	Žena/%	Muž/per	Muž/%	Celkem/per	Celkem/%
Ano	30	45%	35	47%	65	46%
Ne	36	55%	39	53%	75	54%

Otázka č.7 celkové srovnání

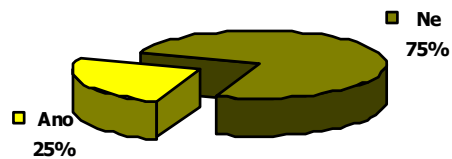
8. Měli by se podle Vašeho názoru občané na svém sociálním zabezpečení v důchodovém věku podílet převážně samy, tzn. s minimální státní účastí:

	Žena/per	Žena/%	Muž/per	Muž/%	Celkem/per	Celkem/%
Ano	12	18%	26	35%	38	27%
Ne	54	82%	48	65%	102	73%

9. Je podle Vašeho názoru výše důchodové dávky („důchodu“) dostatečná pro běžné potřeby člověka?

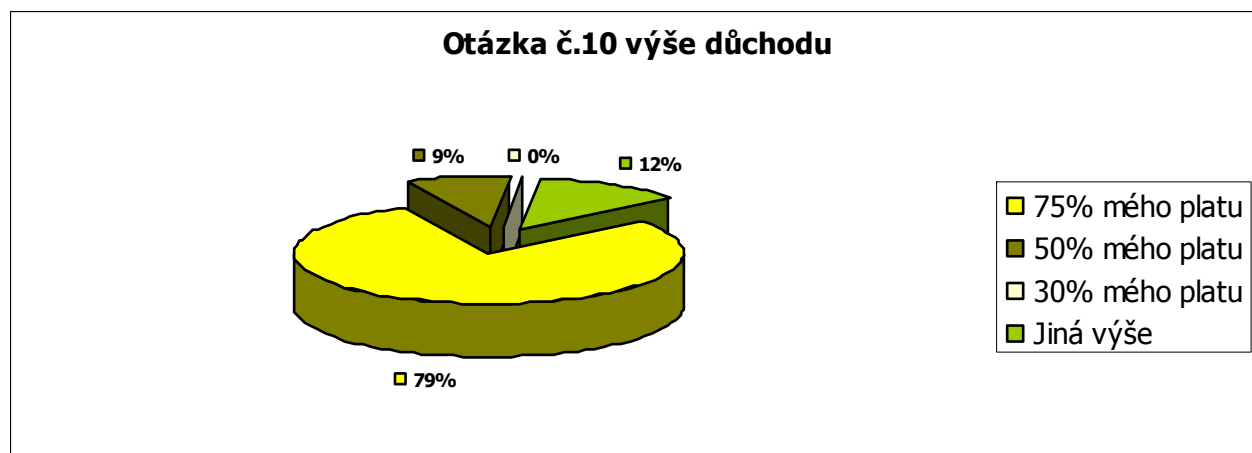
	Žena/per	Žena/%	Muž/per	Muž/%	Celkem/per	Celkem/%
Ano	20	30%	15	20%	35	25%
Ne	46	70%	59	80%	105	75%

Otázka č. 9 celkové srovnání

10. Jaká by měla být podle Vašeho názoru výše důchodu?

	Žena/per	Žena/%	Muž/per	Muž/%	Celkem/per	Celkem/%
75% mého platu	62	94%	49	66%	111	79%
50% mého platu	3	5%	9	12%	12	9%
30% mého platu	0	0%	0	0%	0	0%
Jiná výše	1	2%	16	22%	17	12%

11. Bude podle Vašeho názoru dostatek finančních prostředků ve státním rozpočtu k vyplácení důchodu pro současné „čtyřicátníky“?

	Žena/per	Žena/%	Muž/per	Muž/%	Celkem/per	Celkem/%
Ano	28	42%	16	22%	44	31%
Ne	38	58%	58	78%	96	69%

12. Je výpočet důchodové dávky („důchodu“) podle Vašeho názoru spravedlivý?

	Žena/per	Žena/%	Muž/per	Muž/%	Celkem/per	Celkem/%
Ano	30	45%	36	49%	66	47%
Ne	36	55%	38	51%	74	53%

13. Byl by podle Vašeho názoru spravedlivější důchodový systém, který by Vám zákonem nenařizoval, kolik let musíte odpracovat, aby jste měl/a nárok na důchodovou dávku?

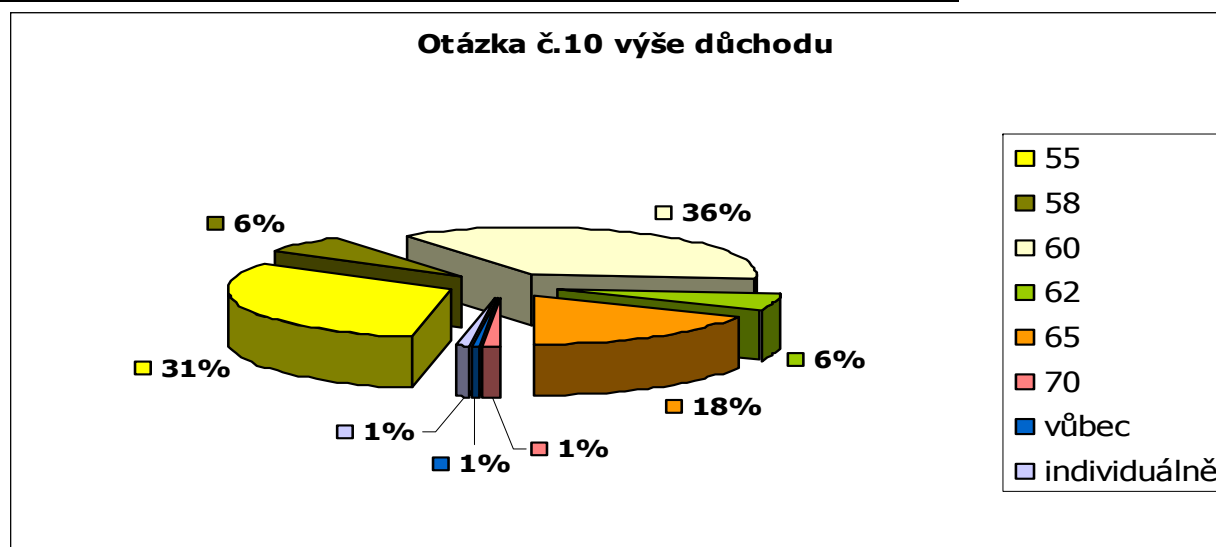
	Žena/per	Žena/%	Muž/per	Muž/%	Celkem/per	Celkem/%
Ano	32	48%	35	47%	67	48%
Ne	34	52%	39	53%	73	52%

14. Jsou lidé v 65 – letech schopni stejně efektivní práce jako ekonomicky aktivní lidé

	Žena/per	Žena/%	Muž/per	Muž/%	Celkem/per	Celkem/%
Ano	8	12%	15	20%	23	16%
Ne	58	88%	59	80%	117	84%

15. V kolika letech by podle Vašeho názoru měli chodit lidé do starobního důchodu?

Věk	Žena/per	Žena/%	Muž/per	Muž/%	Celkem/per	Celkem/%
55	35	53%	9	12%	44	31%
58	4	6%	5	7%	9	6%
60	16	24%	34	46%	50	36%
62	0	0%	8	11%	8	6%
65	10	15%	15	20%	25	18%
70	0	0%	2	3%	2	1%
vůbec	0	0%	1	1%	1	1%
individuálně	1	2%	0	0%	1	1%

* v dotazníku zazněl také tento názor: „Komunistický systém odchodu do důchodu se mi jevil jako optimální.“
– možná by nebylo na škodu ho tam uvést.....s patřičným komentářem